

HOE MINDER BOS,
HOE MEER CORONA?

PENSIOENFONDS,
WAT DOE JE MET MIJN GELD?

STIJLWIJZER:
KUNST OP JE NAGELS

NUMMER 3
APRIL 2020
7,25 EURO

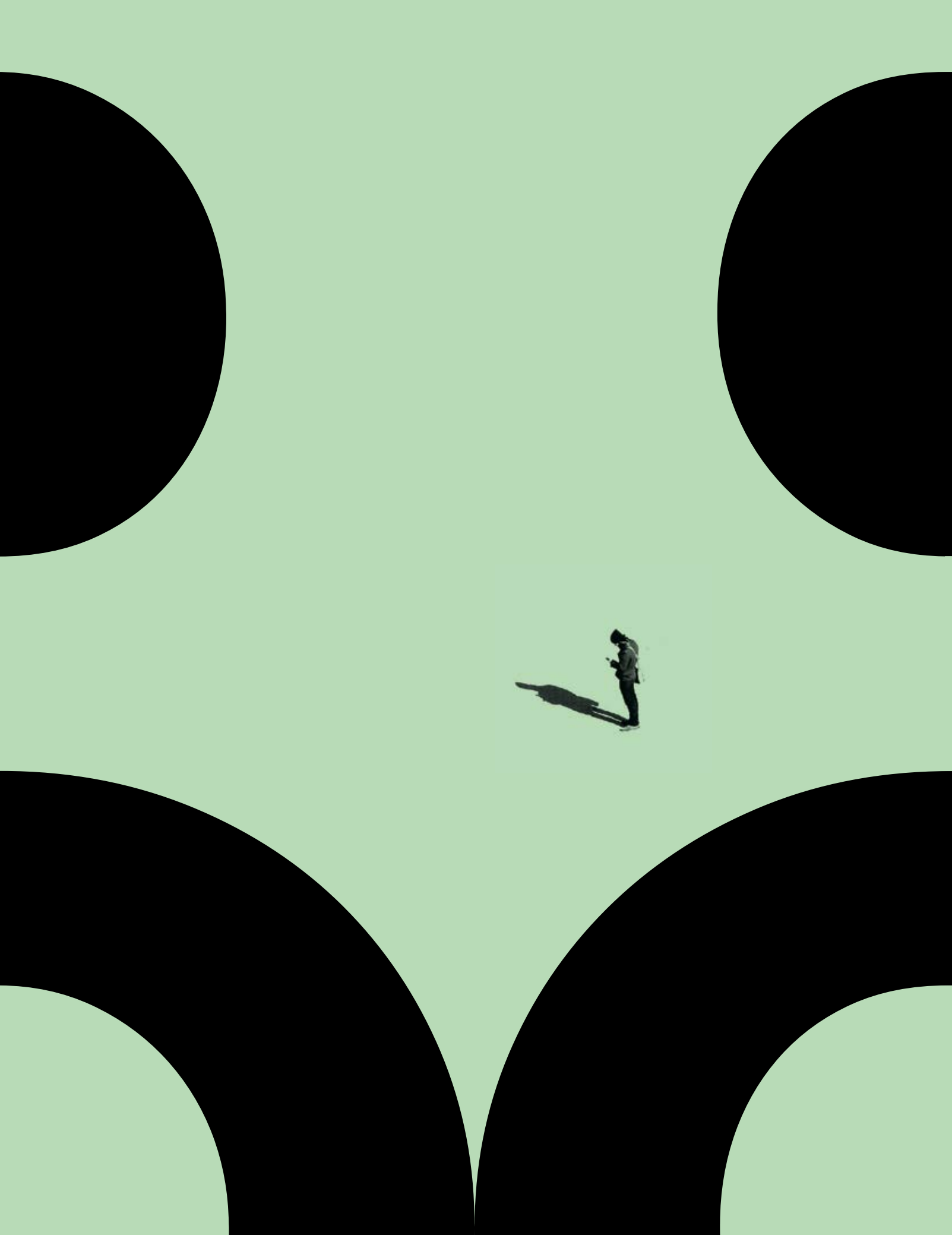
one w - rld

lees je
bewust

“Ik wil de ogen
openen voor ons
koloniale verleden”

- KEVIN OSEPA / KUNSTENAAR

NAVELSTAREN

ALS JE DIT LEEST ZIJN WE IN WEEK DRIE VAN DE CORONAREALITEIT. Twee weken eerder is het leven in Amsterdam nog redelijk normaal, behalve dat je niet meer mag samenscholen, mensen thuis werken en scholen en horeca dicht zijn. De lentezon is doorgebroken dus mensen joggen, fietsen en shoppen eenzaam, maar als vanouds. Toch doen we al alsof onze samenleving ontwricht is.

Het zijn absoluut ongewisse tijden voor zzp'ers, ouderen, zieken, daklozen en andere kwetsbare groepen. Maar hebben wij vanuit Nederland reden om te spreken van 'een nieuw tijdperk van angst', zoals *Trouw*-columnist Stevo Akkerman schreef?

Media staan vol met 'hoe overleef je thuis zijn?'-tips. Met onze Netflix, stevige huizen met privacy, centrale verwarming en democratie. Sommige opiniemakers verlangen, vanwege onze ongedisciplineerdheid om afstand te houden en niet te hamsteren, gekscherend naar een dictatuur – ongevoelig tegenover vluchtelingen wier leven door totalitaire regimes wel ontwricht is.

We dwepen met een premier en kabinet dat zo hard heeft bezuinigd dat het miljarden aan begrotingsoverschot heeft, maar ook overwerkte zorgverleners en te weinig bedden op de intensive care. We klappen voor zorgpersoneel, maar stemmen niet massaal op partijen die hen een fatsoenlijk loon gunnen.

Ja, er is óók hartverwarmende solidariteit met de minderbedeelden en toch heb ik moeite met het navelstaren. Want pas sinds het virus door Europa waart, vinden vele opiniemakers opeens dat we nu toch écht moeten nadenken over het einde van kapitalisme. Alsof wij westerlingen niet altijd al een bedreiging voor mens en planeet waren met ons consumentisme en onze hypermobiliteit.

Sinds vorig jaar zijn er in Congo meer dan 6000 doden gevallen door mazelen. Driekwart van de slachtoffers waren kinderen. Had jij erover gehoord? In elk geval was dát geen aanleiding voor allerlei gedachtenexperimenten over hoe we onszelf opnieuw moeten uitvinden.

Echt, ik wil niet zuur zijn. En wellicht is dit inderdaad een kans. Om te beseffen dat financiële welvaart of een EU-paspoort ons nu niet redt. Om oorspronkelijke bewoners die mét de natuur leven oplossingen te laten aandragen, zoals staat in het verhaal van Saskia Konniger over het verband tussen de afname van biodiversiteit en de toename van infectieziekten (pagina 38).

Ik hoop dat er ook zonder corona oog blijft voor ongelijkheid. Niet alleen om de hoek maar bijvoorbeeld ook in het Caribische deel van ons koninkrijk (lees het grote essay van Natasja Gibbs op pagina 10). Ik hoop dat dit virus blootlegt hoezeer we met elkaar verbonden zijn.

Zoals de Britse journalist Gary Younge schreef: "Of we handelen mondiaal en solidair. Of we handelen enkel nationaal, egoïstisch en sterven." ●

Seada Nourhussen
Hoofdredacteur OneWorld

“Ik hoop dat dit virus blootlegt hoezeer we met elkaar verbonden zijn”

FOTO HANNAH REYES MORALES

LIEFDESHULP

MARTA ZIT SAMEN MET HAAR MAN Apolinar in hun huis in Pampanga, een provincie ten noorden van de Filipijnse hoofdstad Manilla. Marta is één van de overlevenden van een massaverkrachting tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zij maakt deel uit van de Malaya Lolas (vrije grootmoeders) – een groep waarin de overlevenden zich hebben verenigd.

Op 23 november 1944 marcheerden soldaten van het Japanse keizerlijke leger naar het dorpje Candaba in de provincie Pampanga. Ze plunderden het dorp en een groot deel van de inwoners werd gemarteld of gedood. De vrouwen en meisjes uit het dorp – sommigen nog maar acht of negen jaar oud – moesten kilometers lopen naar het Japanse hoofdkwartier. Daar werden ze herhaaldelijk en dagenlang verkracht.

Fotograaf Hannah Reyes Morales, Filipijnse, bracht voor dit project in kaart waar de verkrachtingen plaatsvonden en zag dat dit in de buurt was van waar haar familie vandaan komt. “Mijn oma vertelde vroeger wel over hoe eng het toen was om een meisje te zijn. Dat is me altijd bijgebleven. Het geheugen van mijn oma is nu niet meer zo goed, en met dit project probeer ik te reconstrueren hoe haar generatie omging met trauma.”

Het verhaal van de Malaya Lolas bleef jarenlang geheim tot de overlevenden in de jaren 90 hun verhaal naar buiten brachten. Sindsdien eisen zij excuses en compensatie van de Japanse overheid, maar tot op de dag van vandaag zonder succes. “De overlevenden hopen nog steeds op gerechtigheid en dat eventuele hulp of compensatie hen zal helpen in hun laatste levensjaren. Marta beschrijft hoe de steun van haar man haar geholpen heeft bij de verwerking van de vreselijke gebeurtenissen. Hij accepteerde haar geheim en liet haar voelen dat ze zijn liefde waard is.” ●

ESSAY

- 10 Tweederangs in het koninkrijk
Den Haag verzaakt zijn plicht om te zorgen
voor onze Caribische landgenoten

“Ons belastinggeld
draagt bij aan Nederland,
maar wij hebben geen
sociaal vangnet”

INTERVIEW

- 46 Sulaiman Addonia
We moeten het over de trauma's
van taal hebben

“Wanneer je als
nieuwkomer een
taal moet leren,
word je ook
geconfronteerd
met verlies”

ARTIKELEN

- 38 Minder bos, meer corona?**
Het kappen van bos maakt ons ziek
- 42 Nieuwe kleren van oude garens**
Het wil maar niet opschieten,
met circulaire kleding
- 52 Pensioenfonds, wat doe je met mijn geld?**
Stop met investeren in fossiel
- 64 Groene onschuld**
Duurzame hulp in neo-koloniaal jasje

COLUMNS

- 25 Munganyende H el ene Christelle**
Over haar angst voor armoede
- 47 Asha ten Broeke**
Luister naar mensen met levenservaring!
- 67 Daniël Poolen**
Pleit voor een ouderwetse gieter

RUBRIEKEN

- 3 Redactioneel**
Ongelijkheid in coronatijd
- 4 Ongezien**
Echte liefde op de Filipijnen
- 8 Online**
Het beste van de site
- 22 OneWorld is er klaar mee**
Wereldmuziek
- 26 Sheila leest**
Upload je hersenen
- 36 Ik eet**
Halloumisalade
- 48 Langs bij de lezer**
Girma Segaar gaat bouwen in Ethiopië
- 50 Stijlwijzer**
Nagelkunst
- 68 De dilemma's van**
Creative director JeanPaul Paula

Op de cover:

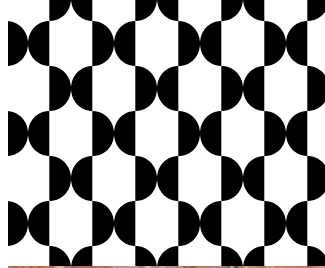
Beeldend kunstenaar Kevin Osepa is geboren op Curaçao en groeide deels daar en deels in Nederland op. De invloed daarvan op zijn identiteit verwerkt hij in zijn werk. Lees zijn verhaal op pagina 21.

IN BEELD

- 28 Zo ver het oog reikt**
Fotograaf Ian Willms legde vast hoe de winning van teerzandolie het Canadese oerbos en haar bewoners verjaagt

“Er is nog veel moois om voor te vechten”

MAARTEN HUPKES
is zakelijk leider van OneWorld. Deze maand deelt hij de online stukken van OneWorld die hem raakten.

STOP DEHUMANISATIE!

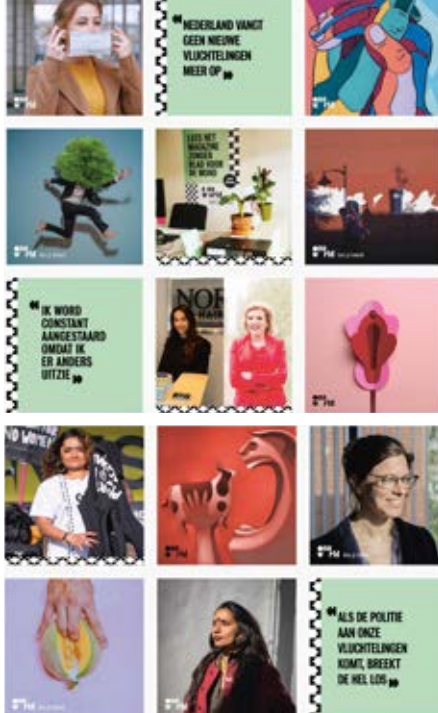

Bij het zien van een video over een meisje dat op de Turks-Griekse grens in een traangasaanval belandt, vraag ik me af waarom we met vluchtelingen omgaan alsof het ongedierte is dat bestreden moet worden. Ik lees op onze site over termen als 'plaag' en 'tsunami' die journalisten en politici bezigen. Hoe inhumain wil je zijn, terwijl de situatie van iedere vluchteling even hartverscheurend is. Houd nou eens op ze te ontmenselijken en ze neer te zetten als hulpbehoevend. Laat ze hun verhaal vertellen en wat ze in de toekomst willen bereiken. ● oneworld.nl/dehumaniseren

WAUW

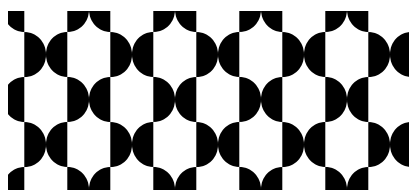
Ik zie zo veel 'duurzame' bedrijfjes voorbijkomen, maar ben zelden onder indruk van de platgetrapte missie. Zo anders is Achilles and the Tortoise, dat niet alleen zo ethisch en circulair mogelijk *urban streetwear* maakt, maar jongeren ook inspireert milieubewuster te worden en iets terug te doen voor de natuur. Als je wilt dat jongeren duurzamere keuzes maken, moet je wel iets tofs aanbieden. Op de shirts en jacks staan prachtige armoerluipaarden afgebeeld, een bedreigde diersoort. In de volgende lijn staat de bedreigde pangolin centraal. Wauw. ● oneworld.nl/streetwear

Al zeg ik het zelf, ik vind ons vernieuwde Instagram-account een lust voor het oog. Zoveel kleur, inhoud, humor en eigenheid. Ik geniet ervan. ● [instagram.com/oneworldnl](https://www.instagram.com/oneworldnl)

'Het juridische landschap is niet ontworpen voor slachtoffers van seksueel geweld'

Mijn vertrouwen in de democratie en de rechtstaat zijn groot in tegenstelling tot het groeiende maatschappelijke wantrouwen tegen deze instituten. Des te verbaasder was ik toen ik in het opinie-stuk van Tessel ten Zeege las dat het huidige juridische systeem slachtoffers van seksueel en huiselijk geweld ontmoedigt aangifte te doen. Het kan én mag toch niet zo zijn dat daders op deze manier de strafrechtelijke dans ontspringen. ● [oneworld.nl/rechtszaak](https://www.oneworld.nl/rechtszaak)

DE PIEPERS VERZUIPEN

Een dilemma: als boerenzoon én milieubewuste millennial voel ik sympathie voor de boerenprotesten terwijl ik tegelijkertijd vind dat de agrarische sector drastisch moet veranderen omwille van klimaat en dierenwelzijn. Onverenigbaar zo lijkt het. Tot ik het stuk las over 'boerenklimaatactivist' Piet Hermus, die pleit voor oplossingen die de landbouw zelf kan bieden in de klimaatproblematiek. Een welkome nuance in het gepolariseerde debat rond de stikstofuitstoot. Hermus biedt hoop. Laat hem een voorbeeld zijn. ● [oneworld.nl/boerenklimaatactivist](https://www.oneworld.nl/boerenklimaatactivist)

TWEEDERANGS IN HET KONINKRIJK

Tien jaar geleden werden de Nederlandse Antillen opgeheven en kreeg elk eiland een nieuwe plek in het koninkrijk. Maar sindsdien leven de bewoners in nog diepere armoede. Den Haag zorgt niet voor de eilanden en legt vooral regels, belastingdruk en bemoeizucht op, schrijft de Curaçaos-Nederlandse Natasja Gibbs.

A

Als journalist van Curaçaose komaf die gespecialiseerd is in het Caribische deel van het Koninkrijk der Nederlanden, krijg ik in radio- of tv-programma's vaak de vraag 'of het niet voor iedereen handiger is als de eilanden uit het koninkrijk stappen'. Die eilanden kosten 'ons' als Europese Nederlanders alleen maar geld, is de redenering. "Ze willen wel de lusten, maar niet de lasten", werd vorig jaar tegen mij over de eilanden gezegd in het tv-programma *Na het Nieuws*. Dat eilandbewoners ook gewoon belasting betalen, wordt voor het gemak vergeten.

Natuurlijk worden die opmerkingen nooit gemaakt over Groningers als die klagen over bijvoorbeeld het uitstelgedrag van Den Haag bij het dichtdraaien van de gaskraan. Je zou voor gek worden verklaard. Over het Caribisch deel van ons koninkrijk mogen we gerust zeggen dat het bodemloze, corrupte putten zijn, waar vooral het geld van de Nederlandse belastingbetaler in verdwijnt. 'Het blijven helpen is een koloniale gedachte en dat ben ik voorbij', zei VVD-Kamerlid André Bosman in 2019 in de Tweede Kamer over Curaçao, Aruba en Sint-Maarten. 'Je moet mensen in hun kracht zetten. Anders is het alsof je een alcohol-verslaafde iedere keer weer een beetje alcohol geeft.'

Ik vraag me steeds vaker af of het niet de Europese Nederlanders en politiek Den Haag zijn die wel de lusten, en niet de lasten willen van de voormalige koloniën. Geert Wilders bestempelt dit deel van ons koninkrijk kalmpjes als 'schurkeneilanden' en is tegelijkertijd elk jaar zonnend terug te vinden op de stranden van Bonaire. Hij is niet de enige. Als Nederlandse toerist waan je je op de Caribische eilanden in een onbezorgd paradijs. Een oase van oneindige witte stranden, azuurblauwe zee en een tropisch klimaat zijn voor vele Nederlanders de perfecte achtergrond voor hun stage of gepensioneerde bestaan. Sinds Bonaire in 2010 een bijzondere gemeente van Nederland werd, groeide de bevolking van 13.000 mensen naar 20.000 mensen. De meeste nieuwkomers: *makamba's*, witte Europese Nederlanders die inmiddels bijna 20 procent van de bevolking vormen. Zij kunnen er met hun Nederlandse paspoort en hun Nederlandse pensioen leven als goden in Frankrijk, met een haringkar, Albert Heijn en Bruna om de hoek.

Maar onder de oppervlakte van die relaxte gastvrijheid sluimert een diepe onvrede bij de bewoners. Ondertussen leeft bijna de helft van de plaatselijke bevolking er onder de armoedegrens. Het levert een gek contrast op. Elke ochtend zie je een stoet auto's van eilandbewoners vol schoonmakers, hoveniers en klusjesmensen de afgesloten woonwijken van de Europees Nederlandse renteniers of ambtenaren inrijden om er hun brood te verdienen. Het is een niveau van ongelijkheid tussen Europese en Caribische Nederlanders, waar Nederland als voormalig kolonisator een verantwoordelijkheid voor draagt. Maar zelfs als instituten zoals de Verenigde Naties, het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en de Nederlandse Ombudsman het hele Koninkrijk der Nederlanden op de vingers tikken (daar kom ik

Onder de oppervlakte van die relaxte gastvrijheid sluimert een diepe onvrede bij de bewoners

later op terug), blijft Den Haag stoïcijns wegstaren.

Hoe kunnen inwoners van hetzelfde koninkrijk in zulke ongelijke posities terechtgekomen zijn? Het is precies tien jaar geleden dat elk eiland zijn eigen betrokkenheid bij het rijk mocht kiezen – een goed moment om de balans op te maken.

OPGERUIMD

In het bijzijn van eilandbewoners, journalisten, politici en het koningshuis werd op 10 oktober 2010 de vlag van de Nederlandse Antillen neergestreken, opgevouwen en in een witte kist gelegd. 'Klaar voor het museum', zei een NOS-verslaggever opgeruimd. Met de opheffing van de Nederlandse Antillen in 2010 werden Curaçao en Sint-Maarten volledig autonome landen in het Koninkrijk der Nederlanden, zoals Aruba al werd in 1986. In totaal telt het koninkrijk sinds 2010 dus vier landen: Nederland, Aruba, Curaçao en Sint-Maarten. Bonaire, Sint-Eustatius en Saba werden 'bijzondere gemeenten' van Nederland en heten nu samen 'Caribisch Nederland'. Het jonge land Curaçao kreeg gelijk ook de jongste premier ooit in het koninkrijk. De toen 36-jarige Gerrit Schotte sprak de hoop uit voor meer zelfstandigheid voor zijn eiland en een stevige samenwerking binnen het koninkrijk als gelijkwaardige partners.

Nu, tien jaar later, zit diezelfde Schotte in de gevangenis voor onder andere omkoping en wordt het eiland voor de zoveelste keer door politiek Den Haag gedwongen om financiële orde op zaken te stellen. Op Sint-Maarten wachten honderden mensen sinds orkaan Irma in 2017 nog steeds op een dak boven hun hoofd. Ik huiver bij de gedachte dat daar het coronavirus uitbreekt.

Op Bonaire is sinds 2010 de armoede en de kloof tussen arm en rijk alleen maar gegroeid. Onderwijs, gezondheidszorg en sociale voorzieningen zouden volgens beloften in 2010, in de 'bijzondere gemeenten' Bonaire, Sint-Eustatius en Saba hetzelfde niveau krijgen dat in Nederland aanvaardbaar is. Maar op het gebied van

Toen ik op de eilanden werkte als correspondent, had ik tig bijbanen om rond te kunnen komen

EILANDLEVEN TWEE KEER ZO DUUR

Toen Bonaire, Saba en Sint-Eustatius in 2010 bijzondere gemeenten werden van Nederland, werd de Antilliaanse gulden op die eilanden vervangen door de dollar. Sindsdien zijn de kosten voor levensonderhoud op deze eilanden verdubbeld, maar het minimumloon, uitkeringen en basispensioenen stegen amper. 'Alles is duur op de eilanden. Het is geen uitzondering dat prijzen twee keer zo hoog zijn als in Europees Nederland. En met de schamele 644 dollar die ouderen krijgen, is het voor hen onmogelijk om rond te komen.' Dat schreef de Nationale Ombudsman vorig jaar in een schokkend rapport over ouderen die in de Caribische gemeenten in bittere armoede leven.

Dit kan opgelost worden door een sociaal minimum vast te stellen: een bedrag dat minimaal nodig is om van te leven. Op basis hiervan wordt het socialezekerheidsstelsel gebouwd met regelingen zoals de bijstand en het wettelijke minimumloon. Maar inwoners van de Caribische gemeenten kenden negen jaar lang geen vastgesteld sociaal minimum en daarmee geen adequaat vangnet. In 2019 kwam het sociaal minimum wel, maar de Ombudsman vreest dat dit nog steeds niet toereikend is en vindt dat het veel te lang heeft geduurd. Het kabinet had bijna tien jaar nodig om inzicht te krijgen in de situatie van 25.000 burgers. Op z'n minst zorgwekkend als je bedenkt dat Den Haag na de overstap op de euro in 2002 voor zo'n 15 miljoen Nederlanders in een kortere periode de sociale zekerheden wel wist vast te stellen.

kindertoeslag, huurtoeslag, kindgebonden budget en pensioenen, blijven de inwoners van deze gemeenten schrikbarend achter (zie kader op de linkerpagina).

Regelmatig praat ik hierover met de 26-jarige Urisha Blake, een kennis van mij van Sint-Eustatius. Zij verhuisde ooit naar Nederland om er te studeren en later Engelse les te geven. Als ik haar in maart bel om te vragen hoe zij terugkijkt op de afgelopen tien jaar, is ze druk met inpakken; ze vertrekt terug naar haar geboorte-eiland (dat is nog net gelukt, vóór de aangescherpte coronamaatregelen), om er te werken aan een jongerenproject. Ze vertelt mij hoe teleurgesteld zij is in Den Haag. "Voor de plichten, zoals belastingen, wist Nederland ons heel snel te vinden. Maar als het om onze rechten gaat, worden we als tweederangsburgers behandeld. Mijn moeder heeft verschillende banen omdat het pensioen van mijn bijna zeventigjarige vader te laag is om van rond te komen. Ik ben op het punt gekomen om mijn stem te leggen bij anti-Nederland-politici als Clyde van Putten. Zo diep teleurgesteld ben ik in Nederland." Van Putten, die regelmatig met Nederland in de clinch lag over wie het voor het zeggen heeft op Sint-Eustatius, spande hierover in 2019 met andere politici een rechtszaak aan tegen de Nederlandse staat.

Op Bonaire maakt mensenrechtenactivist James Finies zich ook zorgen over de situatie, waarin velen worstelen om te overleven. "Mijn vader is over de tachtig, maar hij moet blijven vissen want van zijn pensioen en de sociale voorzieningen kan hij niet overleven. Ook zijn er veel mensen die hun medicijnen niet kunnen betalen of niet naar de tandarts kunnen." 40 procent van de Bonairianen heeft te weinig inkomen om van te leven, volgens onderzoeksbureau Regioplan. Fruit en verse groenten zijn voor de meeste inwoners onbetaalbaar, de energierekeningen zijn te hoog en het water is te kostbaar. Toen ik zelf op de eilanden werkte als correspondent, had ik tig bijbanen om rond te kunnen komen. Een derde van eilandbewoners werkt naast hun fulltimebaan in de avonduren of in het weekend in bijvoorbeeld de schoonmaak, bouw, beveiliging of als verzorgende om rond te komen. Mijn buurvrouw op Curaçao verkocht aan huis sigaretten, frisdrank en pasteitjes.

EXTRA BELASTINGEN

De ongelijkheid creëert spanningen en die beginnen op te lopen, vertelt de Leidse politicoloog Wouter Veenendaal. "Toen ik laatst op Bonaire was, viel mij op dat er borden langs de kant van de weg stonden met teksten als 'Makamba's wegwezen.' Veenendaal was als onderzoeker betrokken bij de opiniepeilingen van onderzoeksbureau Regioplan in 2015, waaruit bleek dat Caribische Nederlanders hun levensstandaard sinds 2010 grotendeels als slechter bestempelen. De oorzaak van het ongenoegen ligt volgens hem voor een groot deel in Den Haag.

"Nederland heeft vanaf het begin de prioriteiten verkeerd gesteld. Den Haag is na 2010 meteen aan de slag gegaan met het opleggen van Nederlandse (belasting)wetten en regelgeving in plaats van de sociale voorzieningen voor de mensen gelijk te trekken met Nederland." Zo kwamen er onder andere verplichte vergunningen om te vissen of een taxi of bus te besturen, maar geen hulp om de benodigde infrastructuur (voor het aanvragen en verlenen van vergunningen) op te tuigen, waardoor er lange wachtlijsten ontstaan.

SHUMWAY PHOTOGRAPHY

JAMES FINIES

werd geboren op Bonaire (1964) en vecht met ngo Nos Ke Boneiru Bek voor gelijke rechten voor zijn eilandgenoten. De bewoners mochten voor de opheffing van de Antillen in 2010 in referenda stemmen over op wat voor manier ze bij Nederland wilden horen. Maar hoe die band ingevuld zou worden, is van tevoren nooit helder geworden.

In 2012 verzamelde Nos Ke Boneiru Bek 4000 petitiehandtekeningen voor een referendum over de status van het eiland in het koninkrijk. Dat kwam er niet. Eind 2014 besloot Finies daarom uit protest te bivakkeren voor het gebouw van de gouverneur. "Ik gaf er mijn werk als bankier voor op en ben 222 dagen gebleven." Hij wordt nog emotioneel als hij vertelt over hoe andere Bonairianen hem eten gaven en zelfs Kerst met hem doorbrachten.

Het referendum kwam er uiteindelijk. 62 procent van de stemgerechtigden kwam opdagen waarvan 65 procent 'nee' stemde – een stem tegen de huidige positie van Bonaire in het koninkrijk. Maar de uitslag werd ongeldig verklaard omdat volgens een toetsingscommissie de vraagstelling niet duidelijk was voor de kiezers.

Finies wil net als activisten op Sint-Eustatius dat zijn eiland teruggezet wordt op de lijst van 'niet-zelfbesturende gebieden' van de Verenigde Naties (VN). Sinds 1955 is Nederland volgens het VN-Handvest niet meer verplicht te rapporteren over hoe het met de eilanden omgaat, omdat de eilanden het zogenoemde Koninkrijksstatuut ondertekenden, waarin bijvoorbeeld stond dat Den Haag altijd een controlerende macht zou hebben over de financiën van de eilanden. Volgens activisten als Finies zijn handtekeningen die gezet worden in zulke ongelijke machtsrelaties sowieso niet geldig.

Erg frustrerend voor mensen die al jaren als taxi- of buschauffeur werken, of voor eilandbewoners die vissen als aanvulling op hun inkomen. Organisaties als Unicef, het College voor de Rechten van de Mens en ook de Nationale Ombudsman trekken over dit soort zaken al jaren aan de bel bij de regering in Den Haag.

Voor veel inwoners van de Caribische gemeenten is de achtergestelde sociaal-economische situatie ten opzichte van Europees Nederland extra wrang omdat ze sinds 2010 wel extra belastingen moeten betalen. “Een absurde tegenstrijdigheid”, vindt mijn kennis Urisha Blake op Sint-Eustatius. Zelf gaat ze als jongerenwerker net als haar ouders een onzekere financiële toekomst tegemoet. Een eigen appartement huren op het eiland zit er voor haar niet in vanwege de extreem hoge huurprijzen. Bovendien wil Urisha haar ouders, die al op leeftijd zijn, graag financieel steunen door bij hen te wonen en het geld dat ze uitspaart met hen te delen. “Ons belastinggeld draagt bij aan de opvang van een asielzoeker en een uitkering van een Nederlander, terwijl mensen op Sint-Eustatius geen sociaal vangnet hebben en de wegen hier op gatenkaas lijken. Hoe kan Den Haag dit uitleggen?”

Mensenrechtenactivist Finies ziet nog een ander effect van de verhoogde belastingen. “Steeds meer Bonairiaanse grondbezitters kunnen de grondbelasting niet meer opbrengen of komen moeilijk rond en verkopen noodgedwongen land dat al generaties in de familie is. Daardoor komt steeds meer Bonairiaans land in handen van vermogende Europese Nederlanders of andere buitenlandse investeerders die er hotels en resorts bouwen.”

INTERNET IN DE KLAS

De kansenongelijkheid voor Bonairianen begint volgens James Finies sinds 2010 al op school. “Het onderwijs op Bonaire is helemaal niet beter geworden voor Bonairiaanse kinderen. Want het is omgezet naar Nederlandse maatstaven, wat betekent dat onze kinderen nu in het Nederlands les krijgen terwijl hun moedertaal Papiamentu is. Het is een fundamenteel mensenrecht om onderwijs te krijgen in je moedertaal. Onze kinderen hebben daardoor een achterstand en krijgen minder vaak een havo-advies. Europees-Nederlandse kinderen daarentegen kunnen nu zonder zorgen op Bonaire onderwijs volgen in hun moedertaal om vervolgens met een havo- of vwo-advies en zonder problemen de overgang te maken naar vervolgonderwijs in Nederland. Bonaire is dus na 2010 vooral beter geworden voor de Europese Nederlanders.”

Ook is internettoegang een slechtwerkend luxeproduct terwijl het volgens de Verenigde Naties ‘een fundamenteel mensenrecht’ is. Een simpele internetverbinding op de eilanden kost zo’n 90 dollar per maand. En daar hebben ook de scholieren last van. “Volgens de Nederlandse standaarden is betaalbaar en beter internet hard nodig op de eilanden om te voldoen aan het onderwijsniveau waar ook de kinderen daar recht op hebben”, schreef de ombudsman in 2016 in een brandbrief aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Het ministerie beloofde verbetering maar vier jaar later blijken de kosten voor internet nog steeds hoger dan in Europees Nederland. Ik kan mij nog goed herinneren dat ik op Saba voor het uploaden van een Radio 1-reportage midden in de nacht naar het kantoor van Rijksdienst Caribisch Nederland liep. Ironisch genoeg heeft het Nederlandse overheidsgebouw de beste wifi op het eiland.

“Bonairianen verkopen noodgedwongen land dat al generaties in de familie is”

KOLONIALE GESCHIEDENIS

Nederland veroverde in 1634 de eilanden op de Spanjaarden. Die hadden daarvoor de meeste oorspronkelijke bewoners (Arawak) vermoord of tot slaaf gemaakt en weggevoerd. Voor Nederland was met name Curaçao vanaf 1660 handig als hub voor hun mensenhandel vanuit de Ghane- se havenstad Elmina.

Hierdoor groeide Curaçao vanaf eind zeventiende eeuw uit tot een Atlantisch handelsknooppunt, dat volgens historicus Han Jordaan een zekere mate van stabiliteit nodig had om te kunnen functioneren. En ook een behoorlijke graad van organisatie voor wat betreft bestuur, rechtspraak, voorzieningen en diensten. Zo ontstond er op Curaçao een geheel eigen samenleving – onder toezicht oog van republiek Nederland – met een eigen economie, rechtspraak en bestuur. De andere eilanden waren daar ook op aangesloten.

In 1863 kwam er een einde aan die ‘economie’, toen de slavernij moest worden afgeschaft. In feite was er slechts in juridische zin sprake van een emancipatie; veel mensen moesten nog tien jaar in slavernij doorwerken en bleven daarna nog steeds afhankelijk van ‘hun eigenaar’.

Na de afschaffing zakte de eilandeneconomie in en in 1903 werden ze in Nederland ‘de noodlijdende kolonie’ genoemd. Dat veranderde toen olieraffinaderijen van onder andere Shell zich vestigden op Curaçao (1915) en Aruba (1925). De zwarte bevolking profiteerde wederom veel minder direct; door jarenlange achterstelling onder de katholieke kerk bezaten zij niet de scholing en sociale infrastructuur om in aanmerking te komen voor de ‘professionele en goedbetaalde banen’. Die gingen voornamelijk naar witte ‘bovenklasse’ werkkrachten.

MARY GOIRI

komt uit Venezuela en woont dertig jaar op Curaçao. Met de organisatie Venex komt ze op voor de rechten van Venezolanen op het eiland. De laatste jaren ziet ze een toename van xenofobie en verharding in de Curaçaose samenleving ten opzichte van Venezolanen. Volgens Goiri wordt de onverdraagzaamheid vooral gevoed door de media en de politiek op het eiland. "In de media merk je de criminalisering van Venezolanen als het gaat om de woordkeuze en waarbij er vooral bij Venezolanen wordt gekozen om hun nationaliteit te benoemen."

Ook op scholen ziet ze toenemende anti-Venezolaanse sentimenten: "Een dochter van een vriendin kreeg 'je moeder is een prostituee en je vader een crimineel' van Curaçaose kinderen te horen. Dat verzinnen ze niet zelf, maar horen ze in de media en van hun ouders. Naar aanleiding van het gepest ontstond een gevecht waarbij het schoolhoofd alleen actie ondernam tegen de Venezolaanse kinderen. 'Die vormen het gevaar' beweerde het hoofd."

Dit verhaal staat niet op zichzelf. Mensenrechtenorganisatie Refugees International rapporteerde in 2019 ook verhalen van negatieve behandeling en uitsluiting van Venezolaanse kinderen op Curaçaose scholen. Goiri vindt dat Nederland ook een belangrijke rol speelt als koninkrijkspartner en Curaçao niet alleen moet laten opdraaien voor de vluchtelingenopvang. Nederland heeft in die zin als grootste partner in het koninkrijk en als EU-land verantwoordelijkheden en afspraken waar het zich aan moet houden voor wat betreft het waarborgen van mensenrechten.

MENSENRECHTENSCHENDINGEN

Nederland vertikt het bovendien om in te grijpen als er mensenrechtenschendingen plaatsvinden op de eilanden. Berucht is inmiddels de voormalige Shell-raffinaderij Isla, die zo veel CO₂ uitstoot dat Curaçao per hoofd van de bevolking op de derde plek staat van meest vervuilende landen ter wereld als het gaat om broeikasgassen. Bovendien is de luchtvervuiling zo erg, dat mensen er ziek van worden: de raffinaderij houdt zich niet aan uitstootnormen en stoot onder andere zwaveldioxide uit. Den Haag heeft jarenlang gezegd: dit is een kwestie die onder de verantwoordelijkheid valt van het eiland. Maar de vervuiling is zodanig dat er mensenrechten worden geschonden, zoals het recht op gezondheid. Dat betekent – volgens het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden – dat Nederland zou moeten ingrijpen op Curaçao. In september van vorig jaar beloofde minister Raymond Knops (Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) in te grijpen als de uitstootnormen overschreden blijven worden. De vraag is hoe Curaçao de normen gaat halen.

Bovendien schreef het Europees Hof voor de Rechten van de Mens een vernietigend rapport over de onmenselijke behandeling van gevangenen op Curaçao en Sint-Maarten. Een tot levenslang veroordeelde man met psychiatrische aandoeningen was in Curaçao 33 jaar lang vastgezet zonder behandeling. Psychiatrische behandeling voor levenslanggestraften is een mensenrecht. In 2018 was het weer raak toen het Europese Hof oordeelde dat Sint-Maarten een gevangene zes maanden lang onder 'inhumane omstandigheden' had vastgehouden in een politiecel zonder daglicht en ventilatie. Het Koninkrijk der Nederlanden kreeg toen een flinke berisping en staat sindsdien onder toezicht van het Comité van Ministers van de Raad van Europa. Nederland had volgens de regels in het statuut toen kunnen ingrijpen. Maar dat gebeurde niet en begin dit jaar ging het weer mis met een gevangene op Sint-Maarten.

Dit verbaast me niet. In 2017, vlak voor orkaan Irma, kreeg ik van de toenmalige gevangenisdirecteur een rondleiding door de Pointe Blanche gevangenis op Sint-Maarten. De omstandigheden waaronder de directeur en zijn medewerkers mensen in detentie moesten houden, waren toen al schrikbarend slecht. Bij binnenkomst werkte de scanapparatuur niet en op de binnenplaats stak het betonstaal uit de vloer waarmee gevangenen steekwapens bleken te maken. Ik zag hoe delen van de hekken en de muren van de gevangenis weggevaagd waren door eerdere orkanen. Met het personeelstekort leek het een onmogelijke taak om op een verantwoorde manier mensen hier in detentie te houden. Ik schreef er een artikel over en er kwamen Kamervragen van VVD en SP die aandrongen op ingrijpen door Nederland. Maar dat gebeurde niet.

Sinds 2014 vangt Curaçao het groeiend aantal mensen op dat de sociaal-economische crisis in buurland Venezuela ontvlucht. Voldoende middelen om deze mensen goed op te vangen heeft het eiland volgens de Curaçaose regering niet. Het jonge land kampt zelf namelijk met financiële problemen en heeft al jaren moeite om de begroting sluitend te krijgen.

Venezolanen die zonder papieren op het eiland verblijven, worden daarom vaak opgejaagd en onder erbarmelijke omstandigheden gevangengezet om vervolgens zonder enige procedure uitgezet te worden. Zelfs Venezolanen met een officieel vluchtelingencertificaat

Den Haag grijpt regelmatig in op gebied van deugdelijk bestuur. Waarom niet bij schending van mensenrechten?

van de VN-vluchtelingenorganisatie UNHCR krijgen volgens de Curaçaose Ombudsman geen asielprocedure. De impact en pijn daarvan zag ik pas echt goed toen ik het gezicht van mijn vriendin Sophie Krabbe zag nadat haar Venezolaanse verloofde was gedeporteerd. Getergd vertelde ze mij hoe zij een leeg, donker huis aantrof met zijn warme bord nog op tafel. Ze was net te laat, hij was een uur geleden opgepakt. Afscheid nemen gebeurde later op het vliegveld door het raampje van een bus propvol andere ongedocumenteerde Venezolanen. "Waarom geef je om deze mensen?", werd haar toegebeten door een immigratiemedewerker.

Volgens de afspraken in het Koninkrijk der Nederlanden is 'het waarborgen van mensenrechten, vrijheden, rechtszekerheid en deugdelijkheid van bestuur een aangelegenheid van het koninkrijk' en zou Den Haag kunnen ingrijpen. Op het gebied van deugdelijk bestuur en financiën greep Den Haag in de afgelopen tien jaar bijvoorbeeld regelmatig in op Curaçao en Sint-Maarten, en dwong het de landen om orde op zaken te stellen. Waarom gebeurt dat niet als het om de schending van mensenrechten gaat?

De Curaçaose advocaat Aubrich Bakhuis denkt dat de drang van Nederland om zich hiermee te bemoeien veel minder is omdat dit Nederland geld gaat kosten. "Er wordt wat dat betreft op een calvinistische manier naar de situatie gekeken. Aan de andere kant is het ook wel zo dat de landen vaak te trots zijn om hulp te vragen. We hebben de mogelijkheid om elkaar om hulp en bijstand te vragen volgens het statuut."

In reactie op verschillende Kamervragen over de schending van mensenrechten op Sint-Maarten en Curaçao zegt minister Knops dat de gevangenis op Sint-Maarten en de opvang van Venezolaanse vluchtelingen op Curaçao 'een landsaangelegenheid en dus een verantwoordelijkheid van de eilanden zelf is'. Wel stuurt Nederland extra containercellen om het capaciteitstekort in de Sint-Maartense gevangenis op te lossen en wordt er extra geld gepompt in de kustwacht om boten met Venezolaanse vluchtelingen op weg naar de eilanden te onderscheppen.

Of Nederland hiermee echt de situatie oplost, is de vraag. Volgens een prognose van het Rode Kruis zal het aantal Venezolaanse vluchtelingen in 2020 alleen maar toenemen. En als het Europees Hof weer een negatief oordeel velt over de behandeling van Sint-Maartense gevangenen dan komt dat op de rekening van het hele Koninkrijk der Nederlanden.

UIT HET KONINKRIJK

Ik kom terug op de vraag waarmee dit artikel begon: of het niet voor iedereen handiger is als de eilanden uit het koninkrijk stappen.

Ten eerste: Nederland kan helemaal niet zomaar 'van de eilanden af'. "De regel is dat op de eilanden wordt beslist over de staatkundige structuur en niet in Den Haag", legt advocaat op Curaçao Douwe Boersema uit. Met andere woorden: alleen de eilandbewoners kunnen via een referendum bepalen dat hun eiland uit het koninkrijk stapt. Dat dat gaat gebeuren, lijkt vooralsnog onwaarschijnlijk. De meeste eilandbewoners willen helemaal niet uit het koninkrijk: ze zien de steun en financiële controle van Nederland bijvoorbeeld als waardevol.

Maar de Nederlandse houding verraadt ook dat we nog steeds niet begrijpen wat kolonisatie voor impact heeft, en wat onze plichten als ex-kolonisator zijn. Politici, burgers en beleidsmakers behandelen de eilanden nog steeds alsof die te gast zijn in het koninkrijk en elke investering een filantropische geste is. Er wordt niet beseft dat Nederland door het koloniseren van deze gebieden een oneindige verplichting is aangegaan om voor deze gebieden te zorgen, of zoals de Verenigde Naties na de Tweede Wereldoorlog stelden: om de gebieden met infrastructuur, voorzieningen en financiële hulp in staat te stellen om zo zelfstandig te worden als ze zelf prettig vinden. Zoals de eilanden werken, eruitzien, bevolkt zijn en financieel in elkaar zitten, dat heeft Nederland zelf in al die eeuwen overheersing zo gecreëerd. Aan de plicht daarvoor te zorgen zit geen einde, tot de eilanden dat zelf willen.

Het is tijd dat Nederland beseft dat het meer moet doen dan alleen af en toe het vlees komen snijden. Alle Nederlanders horen gewoon te weten dat de bewoners van de zes Caribische eilanden ook een Nederlands paspoort hebben. Het moet niet meer kunnen gebeuren dat tv-programma *Kassa* verontwaardigde reacties van kijkers krijgt die zich afvragen 'wat de belbus op Bonaire doet', terwijl kinderen uit Caribisch Nederland feilloos de Nederlandse Waddeneilanden kunnen opnoemen. Het zou voor politici in Den Haag verplicht moeten zijn om te weten hoe de vork staatsrechtelijk in de steel zit, hoe de eilanden zo zijn geworden als ze zijn. Alleen dan kunnen ze daadwerkelijk de belangen van eilandbewoners behartigen. ●

Natasja Gibbs (Hilversum, 1979) is dochter van een vader uit Sint Maarten en een moeder uit Aruba, die beiden op Curaçao opgroeiden en in de jaren 70 naar Nederland kwamen voor studie. Gibbs werkte jarenlang als correspondent op de Caribische eilanden voor onder andere de Wereldomroep, The Economist en Radio 1. Ze is nu coördinator bij Caribisch Netwerk, een journalistennetwerk onder de vlag van de NTR, gespecialiseerd in de ontwikkelingen in het Caribische gedeelte van het koninkrijk.

KEVIN OSEPA

Fotograaf en beeldend kunstenaar Kevin Osepa (1994) groeide op in Curaçao en verhuisde op zijn zeventiende naar Nederland. Hij merkt dat Europese Nederlanders maar weinig weten over zijn geboorte-eiland. “Dat is op zich niet erg, maar het loopt wel scheef: ik heb hetzelfde curriculum gehad op school en weet dus heel veel over de Europees-Nederlandse geschiedenis, meer dan over die van Curaçao.”

Osepa wil met zijn werk de ogen openen voor ons koloniale verleden. “Het gaat vaak over Nederland als vroegere zeevarende wereldmacht, over onze rijkdom, maar we hebben het niet vaak over de trauma’s die mensen hebben opgelopen onder de vlag van al dat succes. Daar mag wel wat meer balans in ontstaan.”

Voor de serie bij dit verhaal, *Mester Blousé*, heeft Osepa rituelen die op de eilanden deel van de cultuur zijn, in Nederland nagespeeld. Het blauw in de foto’s verwijst naar het schoonmaakmiddel Reckitt’s Blue ofwel blauwsel, dat door eilandbewoners wordt gebruikt in beschermingsrituelen, om bijvoorbeeld het boze oog bij baby’s weg te houden. Veel rituelen zijn volgens Osepa in de koloniale tijden ontstaan als een manier voor tot slaaf gemaakte mensen om te overleven en te communiceren. Ze zijn deel van brua, een mengsel van verschillende religies als het Cubaanse santería, het Afrikaanse yoruba en het katholicisme. “Je ziet dat de rituelen stammen uit een tijd van onderdrukking: ze worden vaak in geheimzinnigheid beoefend omdat het vroeger verboden was om iets te beoefenen dat niet katholiek was.”

“Ik merkte dat ik na een tijdje in Nederland het ‘magische denken’, waarmee ik was opgegroeid, een beetje kwijtraakte. Ik ervaar hier een nuchterheid. Ik mis dat je met symboliek je liefde laat spreken.”

WERELDMUZIEK
KLEZMER
WERELDMUZIEK
REGGAETON
WERELDMUZIEK
ARABISCHE JAZZ
WERELDMUZIEK
DESI HIPHOP
WERELDMUZIEK
TURKSE PSYCH-ROCK
WERELDMUZIEK
CUMBIA
WERELDMUZIEK
AFROBEAT
WERELDMUZIEK
BAILE FUNK
WERELDMUZIEK

DE CATEGORIE DIE WORDT GEBRUIKT VOOR ALLES WAT EEN BEETJE EXOTISCH IS

Vastgelopen discussies, eeuwig rondzingende onjuistheden en mondkapjeshysterie: van sommige dingen zou het fijn zijn als we er met z'n allen een punt achterzetten. Waar OneWorld deze maand klaar mee is: **wereldmuziek.**

DE TURKS-NEDERLANDSE BAND ALTIN GÜN werd dit jaar genomineerd voor een Grammy. Leuk! Maar ik was stomverbaasd toen ik las in welke categorie de psych-rockband, die Turkse nummers uit de jaren 60 en 70 covert, genomineerd was: wereldmuziek. De categorie die 'wordt gebruikt voor alles wat een beetje exotisch is en nergens anders in past', zoals Altin Gün-bassist Jasper Verhulst zei tegen de NOS.

Waar andere categoriën van de Grammy's – R&B, rap, blues, latin, reggae, folk, pop – duidelijk muziekgenres zijn, is wereldmuziek een onsamenhangende verzameling van grotendeels niet-westerse muziek waar men zich geen raad mee lijkt weten. Muziek uit Griekenland, de Balkan en continenten buiten het Westen wordt op dezelfde hoop

gegooid. Dat leidt tot belachelijke situaties: vorig jaar won het Soweto Gospel Choir de World Grammy, terwijl er letterlijk drie Grammy's zijn voor gospel, en het koor het genre nota bene in de naam heeft gezet.

Het genre creëert afstand tussen 'wij' (de westerse muziek) en 'zij' (de niet-westerse muziek), schreef de witte voorman van Talking Heads, David Byrne, al in 1999 in *The New York Times*. 'Als we het hebben over wereldmuziek, hebben we het over 99 procent van de muziek op deze planeet.' En die 99 procent, die we hebben samengeperst tot 'wereldmuziek', krijgt maar heel beperkt de ruimte op festivals, bij prijzen, in hitlijsten, recensies en (online) muziekwinkels, omdat de meeste ruimte wordt ingericht voor 'westerse' genres. Zo wordt westerse muziek feitelijk op een voetstuk geplaatst, als het middelpunt: je hebt westerse muziek en de overige 99 procent.

Hoe komt het dat we maar geen afscheid kunnen nemen van dit achterhaalde containerbegrip? Terwijl sommige van de bedoelde muziekstijlen wel mondjesmaat doorsijpelen in de westerse hitlijsten – afrobeat is deel van het succes van hiphoppers zoals Drake en Puerto Ricaanse reggaeton staat al tijden hooggenoteerd – hanteert ook de Nederlandse muziekprijs Edisons nog altijd de categorie 'World' en verschijnen er nog krantenkoppen zoals die in *NRC Handelsblad* vorig jaar: *Geen fusion, maar 'ouderwetse' wereldmuziek op Roots-festival*, terwijl er muzikanten in verschillende genres van over de hele wereld optreden.

PUB-IDEE

Wereldmuziek ontstond als 'genre' in een Londense pub in 1987. Een groep muzikschrijvers, dj's en producenten zat er bij elkaar omdat bleek dat platenverkopers niet wisten in welke bak ze de internationale albums

ALS NIET-WESTERSE ARTIESTEN TE VEEL OP ONS LIJKEN, ZIJN ZE NIET MEER 'PUUR'

moesten stoppen. Er was onder westerse muzikliefhebbers veel vraag ontstaan naar muziek uit Afrika na de release van *Graceland*, het album dat Paul Simon in 1986 opnam met Zuid-Afrikaanse muzikanten. Tijdens de brainstorm in de pub klonk direct kritiek, van Discafrique, het platenlabel achter de Bhundu Boys. 'Zij wilden de Bhundu Boys naast David Bowie in de winkel zien en niet in die *bloody* wereldmuziekbak', vertelde Charlie Gillet, de witte bedenker van de term, een paar jaar later tegen *The Guardian* – hij stond overigens nog steeds achter zijn term.

Het is vrijwel onmogelijk om een artiest te vinden die wél blij is dat hij in de wereldmuziekbak is beland. Naast Discafrique en Altin Gün heeft ook meervoudig World Music Grammy-winnares Angélique Kidjo uit Benin een hekel aan de term. Volgens haar is het hoog tijd dat mensen doorhebben dat alle westerse muziek van nu in zekere zin uit Afrika komt. 'Blues is het geluid van de tot slaaf gemaakten, jazz is ontstaan in Afrika', zei ze tegen CNN. Het Westen neemt een stijl over en distantieert zich daarna van de herkomst.

Kidjo droeg haar Grammy dit jaar op aan de Nigeriaanse zanger Burna Boy, die ook genomineerd werd in dezelfde categorie. En dat terwijl Burna Boy en Angélique Kidjo in verschillende genres muziek maken, uit verschillende landen komen en van verschillende generaties zijn. Misschien hadden ze allebei een prijs gewonnen als de Grammy's wat genuanceerder om zouden gaan met genres, stijlen en regio's.

KLEDERDRACHT

Het begint er toch op te lijken dat we niet-westerse muzikanten liever in klederdracht zien dan in de T-shirts en spijkerbroeken die ze dragen in hun vrije tijd. Volgens mij willen we niet dat de niet-westerse artiesten te veel op ons lijken, want dat zou betekenen dat hun muziek ook beïnvloed

wordt door de commerciële buitenwereld en niet meer 'puur' is. Terwijl veel Amerikaanse bands die het wereldmuziek-stempel krijgen, invloeden uit de buurt waar ze opgroeiden mixen met de Noord-Amerikaanse nummers die ze ook in hun jeugd hoorden.

Dan zijn er nog mensen die vinden dat wereldmuziek een marketing-term is en dus ten goede komt aan de muzikanten. Dat is verwaarloosbaar omdat wereldmuziek voor wat betreft de opbrengsten maar iets meer dan 1 procent van de totale markt uitmaakt in de VS (in Nederland is dit niet onderzocht). Het lijkt dus alsof we de afbakening alleen bewaken omdat we de overzichtelijke tweedeling 'westers' en 'de rest' uit luiheid niet willen opgeven.

De cd- en platenbak zijn niet meer; streamingdiensten hebben de markt grotendeels overgenomen. Maar ook diensten als Apple Music houden de categorie in stand. Spotify is een uitzondering: in plaats van wereldmuziek zijn daar categorieën als Afrikaans, Desi of Arabisch.

Festivalprogrammeurs, platenwinkels en muziekcritici, stop nou eindelijk eens met alles wat enigszins anders klinkt dan wat je kent in die wereldmuziekbak te gooien. Dan gaat er een hele wereld aan muziekgenres en stijlen voor je open: afropop, Arabische jazz, desi hiphop en Turkse psych-rock. Het kan allemaal. ●

DE SCHULD VAN OVERLEVEN

HET WAS EEN SIMPEL EN ALLEDAAGS TELEFOONGESPRAK. Een kennis belde mij over een project dat hij ging opzetten. “Voor de kids uit de buurt die wij ooit waren”, klonk het. Hij was enthousiast, trots op de kansen die we konden bieden aan kinderen die opgroeien in wijken als de onze. Terwijl zijn gedreven woorden in mijn oor weerklonken, voelde ik een onverwachtse vloed van woede mijn maag vullen, een bittere smaak op mijn tong, gevolgd door een ongenaakbaar gevoel van verdriet. Zachtjes begon ik te snikken, de kennis schrok op uit zijn geratel. Er viel een lange stilte. “Het is gewoon allemaal zo oneerlijk”, bracht ik uit. Hij zuchtte instemmend.

Het geluid van een ontoereikend saldo is iets waar ik 's nachts van kan wakkerschrikken. Elke keer als ik mijn portemonnee open trek om mijn boodschappen te betalen, ben ik bang dat mijn kaart die ene verraderlijke schelle piep zal laten horen. Zelfs wanneer ik

zeker weet dat er genoeg geld op staat. Soms houd ik de bedragen die van en naar mijn bankrekening stromen à la minute in de gaten, andere dagen doe ik het liefst alsof die realiteit niet bestaat en geef ik een onverantwoorde hoeveelheid geld uit, op het materialistische af. In beide gevallen ben ik er obsessief mee bezig. Ik verdien waarschijnlijk evenveel als een gemiddelde leeftijdsgenoot en kan zelfs leven van mijn schrijfwerk. Toch bekriipt het overweldigende gevoel van armoede mij dagelijks.

You can take the person out of the ghetto, but you can't take the ghetto out of the person. Het was een hiphopgezegde waarmee ik opgroeide. In essentie gaat het over hoe armoede en schaarste meer zijn dan het gebrek aan geld. Het is ook een mentaliteit, die gepaard gaat met een warm gevoel van saamhorigheid met lotgenoten, maar ook met het geïnternaliseerde trauma van worsteling. De omgeving waar mensen vandaan komen vormt voor een belangrijk deel iemands karakter, zo ook armoede en worsteling.

Ik voel nog dagelijks een overlevingsschuld. Over het feit dat ik de kans kreeg om verder te studeren. Of over het keuzepallet aan carrières dat zoveel mensen waarmee ik opgroeide niet gegund was, ondanks hun talent en kunnen. Een mensenleven achterlaten gaat altijd gepaard met pijn en vervreemding, zelfs als dat leven geworteld was in schaarste, zoals auteur Linda Tirado ooit beschreef. Als worsteling zo lang onderdeel is van je identiteit, voelt overvloed alsof je de huid draagt van een ander. ●

MUNGANYENDE HÉLÈNE CHRISTELLE (1993) is schrijfster, sociaal cultureel commentator en medepresentator van de podcast *Fufu & Dadels*. Ze publiceert over feminisme en (pop) cultuur met verhalen die zich bewegen tussen migratie en thuiskomst.

Armoede is meer dan een gebrek aan geld

Tijdloze boeken voor het verwarrende heden. Dit keer: over de drang om de dood te verslaan. Ofwel: *Alle mensen zijn sterfelijk* van Simone de Beauvoir.

NOG EVEN EN WIE NIET WEGGEVAAGD WIL WORDEN door de dood, kan in Silicon Valley zijn herseninhoud uploaden naar een computer. Om voort te leven in de eeuwigheid. Tot dusver kon zo iets enkel in de film, maar computerpioniers, techfilosofen en andere toekomstdromers zijn ervan overtuigd dat het straks ook echt kan. Bedrijfsjes als Nectome (Advancing the technology of memory) nemen hier al een voorschot op.

Vooralsnog gaat het enkel om een back-up van de hersenen, daar waar herinneringen en opvattingen huizen, de aansturing van de motoriek, het bewustzijn en alle andere dingen die een mens zichzelf maken. Daarmee zou een compleet mens onsterfelijk gemaakt kunnen worden, minus zijn lichaam. Al blijft de vraag knagen of de ziel straks vanzelf met de datastroom mee de computer in gaat, en zo nee, of we de ziel dan niet apart moeten opsporen en uploaden, want wat hebben we aan zielloze hersenen die eeuwig leven?

De breinuploaders gaan ervan uit dat de rest van het lichaam afsterft, maar ook daar hoeven we natuurlijk geen genoeg mee te nemen. De eeuwige jeugd is al voorhanden. In elke provinciestad zit een schoonheidssalon waar een mens hyaluronzuur in de wangen kan laten spuiten, botox in het voorhoofd, en siliconen in borsten en

UPLOAD JE HERSELEN

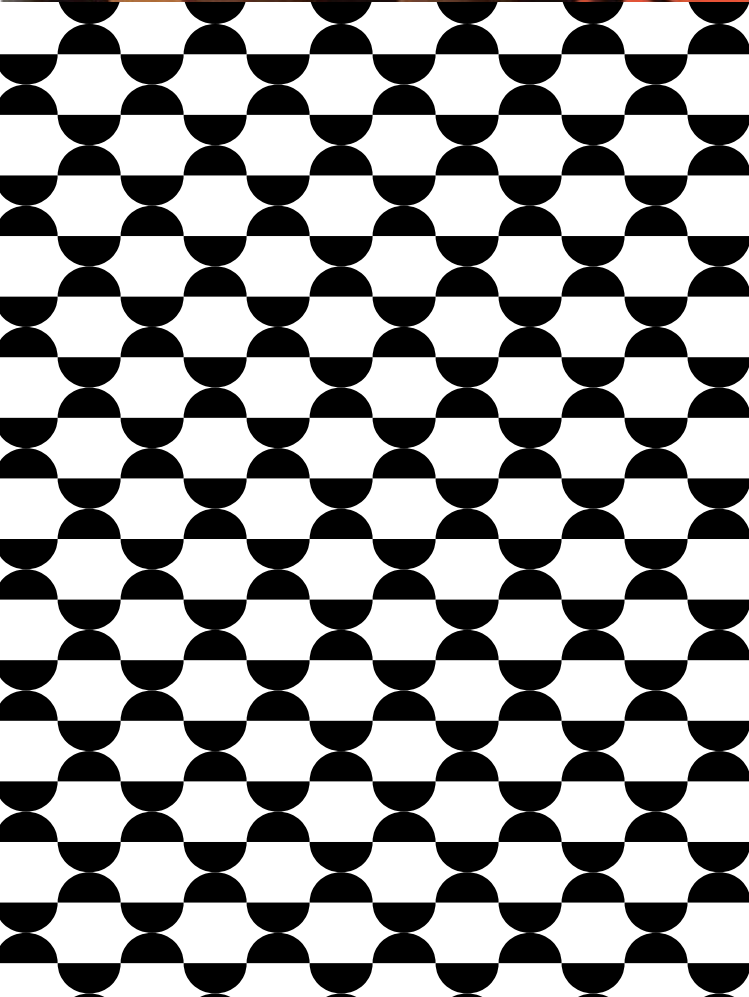
billen. Dat het kan, bewijst Jennifer Lopez, die als vijftiger met het lijf van een twintiger en het gezicht van een dertiger langs palen gymnastiekt alsof ze zestien is.

Er is vast wel een techneut te vinden die straks bij een dreigende intredende dood het geconserveerde lijf kan aansluiten op de geüploade hersenen. En voilà: we zijn onsterfelijk, en nog in rimpelloze staat ook.

KNUTSELEN

In stichtelijke gedichtjes wordt ons voorgehouden dat het niet kan, je lot ontlopen. Maar dan ken je de mens nog niet. Die laat het niet bij een machteloos *Rage, rage against the dying of the light*, zoals Dylan Thomas ooit dichtte over de dood van zijn vader. Nee, die slaat aan het knutselen. Net zolang tot hij het elixer heeft gebrouwen dat Fosca, vorst van de stadsstaat Carmona in het Italië van de veertiende eeuw, dronk in *Alle mensen zijn sterfelijk* van Simone de Beauvoir. Het schonk hem het eeuwige leven en de eeuwige schoonheid, alsmede peilloos verdriet.

Régine, een actrice die alles uit het leven wil klauwen en het afschuwelijk vindt om te gaan slapen, want 'er waren altijd andere mensen wakker terwijl je sliep', ontmoet Fosca wanneer hij weken achtereen apathisch in een tuinstoel ligt. Het irriteert haar dat de geheimzinnige man dwars door haar heen kijkt; ze is het gewend om aanbeden te worden. Dus werpt ze zich op hem. 'Kijk naar me', gebiedt ze. 'Dat hoeft niet', zegt hij, 'Ik heb u al wel honderd keer gezien. Zo lang al, overal.'

Onsterfelijkheid zuigt alle urgentie uit het leven

En als ze doorzet, roept hij uit: 'Ga in 's hemelsnaam weg. Ga weg, anders begint alles opnieuw.'

Ze gaat niet weg, en alles begint opnieuw. Opnieuw knoopt Fosca relaties aan met sterfelijken. Moet hij vertellen wat een straf het is om te dolen door eeuwen, te zien hoe alles wat hem lief is, aftakelt en sterft en hoe alles wat mooi is, verdort. Zijn enige metgezel is een muis die ook van het elixer heeft gesnoept. Als op een dag de mensheid is vergaan, zullen Fosca en de muis als enigen over zijn. Geen wonder dat hij het liefst wekenlang apathisch op een tuinstoel ligt.

Wie zijn leven niet kan verliezen, kan nooit meer een heldendaad verrichten. Zo zuigt onsterfelijkheid alle urgentie uit het leven. Of zoals Fosca het uitlegt aan Régine: gewone mensen kunnen hun leven wagen en zegevieren, of sterven voor een ideaal. 'Ik kon mijn leven niet wagen, er stonden nooit tranen in mijn ogen en er brandde nooit een vlam in mijn hart. Ik had niets te verwachten.'

Zitten we daar straks, met ons geplastificeerde lijf voor eeuwig ingeplugd op onze geüploadde hersenen. En dan voedt de computer ons de herinneringen aan dit boek. ●

Alle mensen zijn sterfelijk
(Tous les hommes sont mortels)
Simone de Beauvoir, 1946
In Nederland uitgebracht door
Uitgeverij C. de Boer in 1962

FOTO'S IAN WILLMS

ZO VER HET OOG REIKT

In grote delen van Canada wijkt oerbos voor de olie-industrie. Fotograaf Ian Willms portretteerde tien jaar lang hoe het weelderige leefgebied van bizon, rendieren en elanden veranderde in levenloze vlaktes. Gaandeweg werd hij gegrepen door het lot van de First Nations, die hier wonen en ziek worden van de industrie.

Vogelverschrikkers moeten voorkomen dat vogels landen op de olievelden en er sterven.

Dit voorheen bosrijke gebied is geheel afgegraven voor de winning van teerzandolie.

Het Aamjiwnaang-reservaat waar deze kinderen wonen, is omgeven door 46 olieraffinaderijen.

IN DE OERBOSSEN VAN CANADA wonen meerdere First Nations-gemeenschappen, de oorspronkelijke bewoners. Onhandig genoeg zijn diezelfde bossen ook een bron van teerzand, waar olie uit gewonnen kan worden. Omdat er niet geboord hoeft te worden, is het winnen van teerzandolie goedkoop.

Willms legde het lief en leed van de bewoners vast, die hun land kwijtrafen en geplaagd worden door zeldzame vormen van kanker, waarschijnlijk veroorzaakt door de giftige stoffen die vrijkomen bij de productie van teerzandolie. “Ik hoop druk uit te oefenen op de Canadese overheid om deze gezondheidsproblemen te onderzoeken en benoemen.” Tijdens zijn laatste bezoek was Willms uitgenodigd om aanwezig te zijn bij de laatste levensdagen van zijn vriend Warren Simpson. Hij had de zeldzame vorm van galwegkanker die bij Fort Chipewyan vaak voorkomt. “Hij vertrouwde me om die intieme en kwetsbare momenten vast te leggen, en dat vertrouwen is een grote verantwoordelijkheid.”

De bewoners van Fort Chipewyan willen dat de landverdragen die zij met de overheid hebben, worden nageleefd, zodat ze kunnen blijven vissen en jagen op het land, en zo in hun levensonderhoud kunnen voorzien. Ook willen ze dat er onafhankelijke onderzoeken komen naar de veelvoorkomende kankers, onderzoeken die niet beïnvloed of gefinancierd worden door de olie-industrie. Warren Simpson was de zesde persoon in zijn dorp van 1200 mensen met galwegkanker, een vorm van kanker die normaal gesproken voorkomt bij één op de honderdduizend mensen.

Willms is ondertussen een regelrechte activist geworden voor zijn vrienden in het gebied. “Het is soms moeilijk maar wel belangrijk om je te blijven inprenten dat er nog veel moois is hier om voor te vechten. Ik probeer in mijn foto's ook de schoonheid van de gemeenschappen en hun leven te laten zien. Er is nog hoop.” ●

BOVEN Jager Kendrick Cardinal is een week onderweg op zijn sneeuwscooter om nog te kunnen jagen op de rendieren die door de oprukkende industrie en klimaatverandering naar het noorden zijn verdreven.

ONDER Kanahus Manuel met haar nichtje Wasayka bij de South Thompson-rivier, waarin ondanks protesten pijpleidingen zijn aangebracht voor het olietransport.

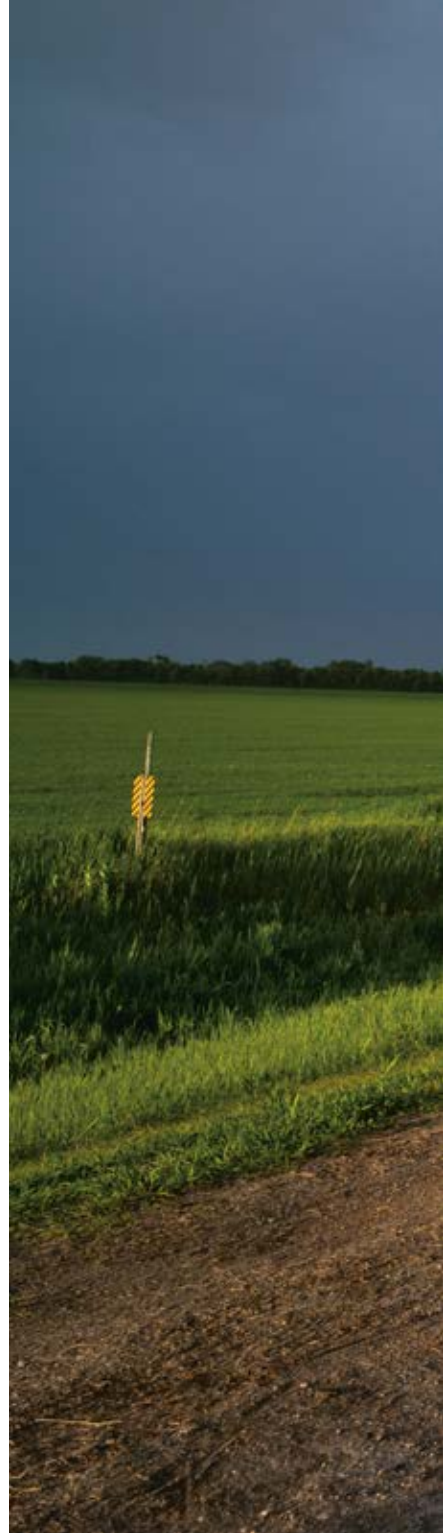
BOVEN Voor de aanleg van nieuwe olievelden worden de oerbossen gekapt.

ONDER Met de toename van duurzame energiebronnen dalen de olie- en gasprijen. Sinds 2015 zijn er al 50.000 mensen ontslagen in de Canadese olie- en gasindustrie, en gaat materieel in de uitverkoop.

BOVEN Spelende kinderen in Fort Chipewyan.

ONDER Op zijn zevende onderging Dez twee openhartoperaties. Hij werd geboren met een hartafwijking, waarvan de familie en hun dokter denken dat het veroorzaakt is door de industriële vervuiling.

BOVEN Familie en vrienden bij de ernstige zieke Warren Simpson die galwegkanker heeft. Enkele uren later is hij overleden.

ONDER De wake na het overlijden van Warren Simpson.

Met het ontsteken van het heilige vuur vieren Geraldine McManus en Alma Kakikepinace een jaar van verzet tegen de olie-industrie.

EEN WAARHEID ALS EEN KAAS

Eten is niet alleen lekker, het staat ook voor verlangen, saamhorigheid en geschiedenis. Achter elk gerecht schuilt een persoonlijk verhaal.

FOTOGRAAF AHMET POLAT GROEIDE OP in Noord-Brabant met zijn Turkse vader en Nederlandse moeder. Ze woonden vlakbij zijn oma en haar tuin vol groenten en fruit. Daar zag hij dat zure rode aalbessen van een struik kwamen en aardse rode bieten uit de grond, waardoor hij de smaak extra leerde te waarderen. Verder kwam eten vooral uit de supermarkt. Zijn relatie tot eten werd verder ontwikkeld door de jaarlijkse vakanties naar Turkije. Hier moest je meer moeite doen voor je eten en zette zijn Turkse oma hem aan het werk.

Tijdens de zomervakantie in de kustplaats Yalova, bijna twee uur rijden vanaf Istanbul, leerde de jonge Ahmet dat melk niet uit een pak komt, maar van de lokale markthal voor zuivel en eieren. Zijn oma stuurde hem met zijn neefjes op pad met een melkkan in iedere hand. "Dat was twee kilometer lopen, voor een kind van acht jaar best veel", zegt hij. In de markthal keek hij nieuwsgierig om zich heen. "Kaas kwam uit grote blikken en werd ter plekke gesneden. Ik wist niet dat je melk ook anders kon verwerken."

Hij was de Nederlandse kazen gewend, die maanden rijpen en die je snijdt met een kaasschaaf. "Tijdens schoolexcursies naar de kaasboerderij had ik geleerd hoe je Goudse kaas maakt, maar er was nog een andere kaascultuur en die was óók interessant." Turkse kaas werd niet alleen van koemelk gemaakt, maar ook van geiten- of schapenmelk. Je at de kaas met cantaloupe, de oranje meloen met honingzoet vruchtvlees, of gebakken met een salade, maar het lag ook op pide-brood of werd verwerkt in soep. De kaas was veelal van onpasteuriseerde melk, wat het meer smaak gaf. Als kind begreep hij dit nog niet, maar de smaakexplosie is hem altijd bijgebleven.

Ahmet kwam er langzamerhand achter dat

elke Turkse regio zijn eigen kaas heeft en minstens zo'n rijke kaascultuur als Nederland. "Wat fantastisch om dat te mogen ontdekken! Ik ben blij met de verrijking van die twee culturen die ik naast elkaar kan zetten." Op de vraag wat hij hiervan heeft geleerd, begint hij zijn antwoord een beetje zoekend. Uiteindelijk komen we tot de conclusie dat de diversiteit aan kazen, gemaakt van hetzelfde basisproduct melk, hem heeft geleerd dat er altijd meerdere antwoorden zijn op een vraag. Oftewel, er is altijd meer dan één waarheid. ●

INGREDIËNTEN

- ▶ Halloumi, sla, tomaten, olijfolie

HALLOUMISALADE

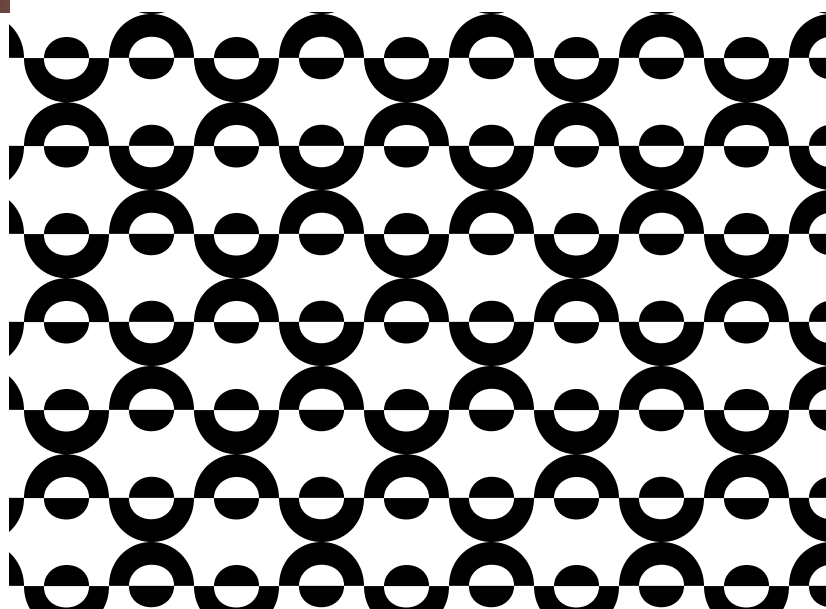
- ▶ Hier in Nederland heeft Ahmet nog geen goede Turkse geitenkaas gevonden om zo puur te eten, vanwege het pasteuriseren. De enige kaas die in de buurt komt van de smaak in Turkije is *hellim peyneri*. We kennen het als halloumi en je kunt het inmiddels in de meeste supermarkten vinden. De dikke blokken zijn, net als feta, verpakt in plastic.
- ▶ Snijd de witte kaas in plakken van 1 cm en bak ze in olijfolie. Maak ondertussen een salade met de lekkerste tomaten die je kunt vinden en een paar frisse slablaadjes. Breng op smaak met extra olijfolie en leg de kaas erop. Et voilà, gebakken kaas, en dat is óók lekker.

"Ik ben blij met de verrijking van die twee culturen die ik naast elkaar kan zetten"

De oorzaak van corona? Dat was iets met een vleermuis, zul je zeggen. Maar dat is niet het hele verhaal: een van de belangrijkste oorzaken van de toename van infectieziekten die van mens op dier overgaan, is ontbossing.

MINDER BOS, MEER CORONA?

TUSSEN ALLE VERONTRUSTENDE CORONAVIRUS-BERICHTEN verscheen een 'grappig' bericht op sociale media. In de Chinese provincie Yunan lagen twee olifanten op hun zij met hun billen tegen elkaar in een groenteveld. Volgens de bijgaande tekst lagen de dieren hun roes uit te slapen. Ze waren met een groep van veertien olifanten een dorp binnengegaan op zoek naar voedsel en hadden dertig liter maïswijn gedronken. Dikke pret.

Maar is het wel zo grappig? Indiase media berichten bijna elke week over niet zo fortuinlijke ontmoetingen tussen wilde dieren en mensen. Zo circuleerde een tijdje terug een video van een olifant die gewond op de rails lag. Het dier was aangereken door een trein en probeerde vergeefs op te staan. Ook zijn er regelmatig berichten over dorpelingen die een tijger doden, omdat hij rond hun dorp zwierf. Of andersom, een bericht van een Indiase boer, gedood door een tijger.

Vooral in Azië, maar ook in andere delen van de wereld, zoals in het Amazonegebied, wordt het leefgebied voor wilde dieren steeds kleiner. Oftewel, mensen claimen meer en meer ruimte. We begeven ons vaker in afgelegen gebieden door wegen aan te leggen in natuurgebieden, door mijnbouw, door uitdijende steden en bevolkingsgroei. Daardoor komt de mens vaker in contact met wilde dieren. Dat speelt een rol in de toename van zoönosen: infectieziekten die van dier op mensen overgaan.

Het is al langer bekend dat direct contact met wilde dieren door beten, steken en met uitwerpselen, kan leiden tot ziekten. Zo wordt de hiv-epidemie gelinkt aan contact met apen (waarschijnlijk omdat ze werden opgegeten) en werd ebola veroorzaakt door het eten van vleermuizen. Maar het aantal infectieziekten dat door dieren wordt overgedragen op mensen neemt toe; van alle nieuwe soorten die de

laatste tien jaar zijn opgekomen, is maar liefst 75 procent afkomstig van dieren. Zo ook het coronavirus, waarvan de meeste wetenschappers denken dat het is ontstaan op een wildedierenvelesmarkt in de Chinese stad Wuhan. Doordat de dieren in verzwakte toestand dicht op elkaar werden gehouden, was het een broeinest van virussen die, in dit geval vermoedelijk door vleesconsumptie, konden overgaan op de mens.

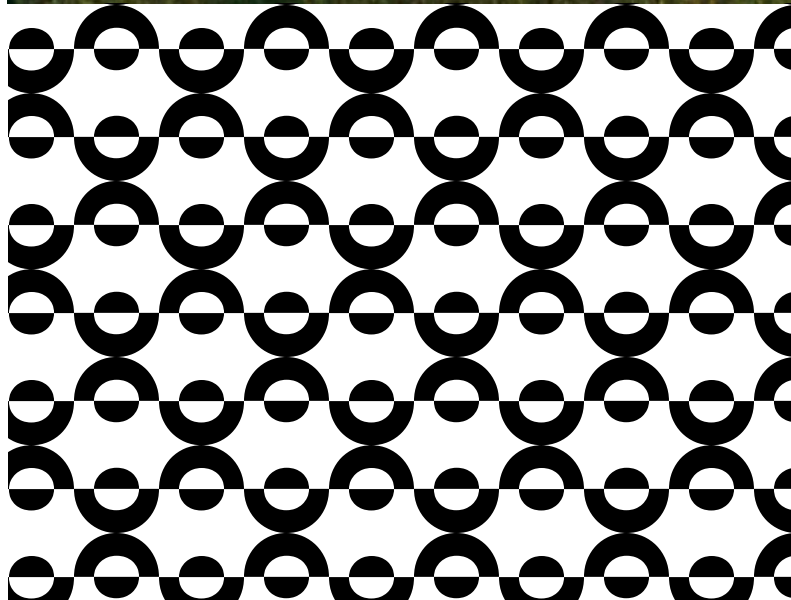
ELITAIERE BEZIGHEID

De markt in Wuhan is inmiddels dicht en China heeft handel en consumptie van wilde dieren voorlopig verboden, maar voor veel experts is dit niet afdoende. Zo benadrukte tijgerexpert Valmik Thapar in de Indiase krant *The Hindustan Times* hoe belangrijk het is het leefgebied van wilde dieren in India te beschermen. Iets wat onvoldoende gebeurt. Hij uitte zijn frustratie over de laksheid van de overheid. Zo is de Indiase premier Modi voorzitter van de National Board of Wildlife, maar de afgelopen jaren heeft er geen enkele vergadering plaatsgevonden. Ook deed de expert een beroep op het bedrijfsleven. 'Onze zakenmensen moeten beseffen dat het geen elitaire bezigheid is om wilde dieren en hun habitat te beschermen. Stop met natuur vernietigen. Anders betalen we een hoge prijs', schrijft hij.

Ook een andere groep liet van zich horen. Op 13 maart trokken leiders van de Internationale Alliantie van Oorspronkelijke Volkeren in New York aan de bel. 'Het coronavirus bevestigt wat wij al duizenden jaren benadrukken', zei Levi Sucre Romero van de BriBri uit Costa Rica volgens persbureau IPS. 'Wanneer we de natuur en vooral de biodiversiteit niet beschermen, zullen we meer van dit soort pandemieën tegenmoet zien.' De leiders benadrukten om die reden het belang van de strijd tegen ontbossing en bekritiseerden landbouwmultinationals die oerwoud kappen voor grootschalige veehouderij en soja- en oliepalmplantages. Ook de Verenigde Naties onderschrijven die link tussen een toename van infectieziekten en ontbossing voor monocultuur, in een rapport uit 2016. Deel van de oplossing: de rechten van oorspronkelijke bewoners versterken, aldus David Ganz van het Centrum van Volkeren en Bossen in Bangkok, tegenover persbureau Reuters.

“Van alle infectieziekten van de laatste tien jaar komt 75 procent van dieren”

Al in 2015 vroeg de WHO om een plan voor 'Ziekte X'

In de gebieden van oorspronkelijke bewoners is het verlies van biodiversiteit het kleinst, blijkt uit een veelgeciteerd rapport uit 2019 van het Intergouvernementeel Platform voor Biodiversiteit en Ecosystemen (IPBES). Elders, waar het landschap door urbanisatie, wegen, mijn- en landbouw is veranderd, is de situatie niet best: in de huidige omstandigheden zal binnen enkele decennia een kwart van alle dieren en planten uitsterven – een miljoen soorten dus. De wereldwijde biodiversiteit neemt het sterkst af daar waar het landschap door menselijk ingrijpen is veranderd. Boskap en -branden vernietigden in 2018 volgens Global Forest Watch 12 miljoen hectare bos, met name in Brazilië, Indonesië en Maleisië (de cijfers van 2019, een jaar met wereldwijd veel bosbranden, zijn nog niet bekend).

VAN BOSKAP NAAR ZIEKTE

De directe link tussen boskap en het ontstaan van zoönosen wordt de laatste jaren door steeds meer wetenschappers gelegd. Kate Jones, hoofd ecologie en biodiversiteit aan de Universiteit van Londen, stelt dat de vleermuizen die het ebolavirus op de mens overbrachten door boskap naar de dorpen in de buurt trokken en zich onder dakranden en in holle bomen vestigden. De dorpelingen aten ze vervolgens op. En wetenschappers van de Universiteit van Florida vonden in de jaren 90 al bewijs dat malariamuggen goed gedijen in de ondiepe poelen die ontstaan na boskap. Een derde voorbeeld: in Liberia bleken oliepalmpiantages, waar oerwoud voor was gekapt, een feest voor bosmuizen. Massaal trokken ze uit het oerwoud naar de plantages en namen het voor mensen dodelijke lassavirus mee.

Rohini Chaturvedi, Indiase milieuwetenschapper en voorzitter van het Indiase Bos- en Landschapsherstelprogramma, benadrukt aan de telefoon het belang van biodiversiteit voor onze weerbaarheid tegen ziekten. “Landbouw in een bosrijke omgeving heeft veel voordelen; in het diverse ecosysteem zijn landbouwgewassen veel weerbaarder dan in een situatie van monocultuur. En bossen bevorderen een goede grondwatervoorziening. Bovendien verliezen we bij boskap bijzondere medicinale planten. Zo zijn in Madagaskar in 2018 elementen gevonden in een plant die belangrijk zijn in de

strijd tegen kanker.”

Wetenschapper Kate Jones gaat nog een stap verder. Ze onderzoekt niet alleen hoe de inperking van het leefgebied van dieren tot een toename in zoönosen leidt. Ook kijkt ze hoe de afname in biodiversiteit het opkomen van nieuwe infectievirussen bevordert. ‘Hoe meer het ecosysteem is verschaald, hoe groter de kans is dat de overgebleven diersoorten meer ziekten dragen die op de mens overgedragen kunnen worden’, zei ze recent tegen The Guardian.

“Ik weet niet of dit al bewezen is”, reageert milieuwetenschapper Chaturvedi. “Maar het verbaast me niets als dat het geval zou zijn. Het lijkt me logisch dat in een aangetast ecosysteem infectieziekten minder weerstand ondervinden en daarom goed gedijen.”

Ook de opwarming van de aarde speelt een rol, vreest onderzoeker Carlos Zambrana-Torrel van de organisatie Ecohealth Alliance. Hij bestudeert net als Kate Jones de samenhang tussen ecologische verstoringen en de toename van zoönosen. Dieren die voorheen in tropische gebieden bleven, verplaatsen zich steeds vaker naar niet-tropische plekken waar de temperatuur is gestegen en nemen ziekten mee waar de mens geen weerstand tegen heeft. Zo dreigt malaria in Zuid-Europa een endemische – lokale – ziekte te worden, omdat de malariamug zich er door de temperatuurstijging vaker thuis voelt.

ZIEKTE X

Voor wetenschappers in dit veld is de ernst van de situatie al lang helder. De Wereldgezondheidsorganisatie van de Verenigde Naties (WHO) heeft in 2015 wetenschappers de opdracht gegeven om een plan klaar te maken voor de onvermijdelijke ‘Ziekte X’. Bekende besmettelijke zoönosen zoals ebola, zika en het lassavirus worden door de WHO scherp in de gaten gehouden. Maar de organisatie wilde zich ook – met protocollen – voorbereiden op nog onbekende zoönosen, ‘Ziekte X’, die zich zouden kunnen ontwikkelen en zich bijvoorbeeld via luchtwegen in een rap tempo en wereldwijd onder mensen zouden kunnen verspreiden. Zo riep de WHO volgens het protocol op 12 februari dit jaar experts uit de hele wereld bijeen om maatregelen te bespreken tegen de verspreiding van het coronavirus en onderzoek naar een vaccin te stroomlijnen. Het coronavirus is zo’n ‘Ziekte X’ en was dus geen verrassing. Maar in een wereld waar mensen zich op grote schaal verplaatsen is voorkoming van pandemieën ongelofelijk moeilijk.

En nu zet het coronavirus de wereld op haar kop. Er zal een vaccin komen, maar het virus zal niet de laatste ‘Ziekte X’ zijn. De toename in het aantal zoönosen is een feit. Als we onze leefstijl, en vooral onze relatie met de natuurlijke omgeving niet veranderen, zal onze kwetsbaarheid voor infectieziekten toenemen. Maar wellicht wordt het besef van de noodzaak voor verandering door het coronavirus zo groot, dat prioriteiten verschuiven. En dat na deze pandemie de experts die voorheen tegen dovemansoren riepen, nu wel gehoord worden en we stappen ondernemen naar een wereld met een betere ecologische balans. Het tegengaan van grootschalige ontbossing ter bescherming van de biodiversiteit is er een van. ●

NIEUWE KLEDING VAN OUDE GARENS

Kunnen we de compleet uit de hand gelopen kledingproductie een halt toeroepen door eindelijk op grote schaal onze afdankertjes te recyclen? In theorie wel. In de praktijk zijn er veel technische en financiële hobbels.

MIJN NICHTJE VAN ZES heeft de mooiste trui ooit. Het is een roze van Primark met pailletjes die samen een eenhoorn vormen ("Een unicorn", corrigeert ze me). Strijk je met je hand de pailletjes de ene kant op, dan wordt de eenhoorn wit. De andere kant op wordt hij blauw. Magisch.

Maar als de eenhoorntrui straks niet meer past, waar gaat hij dan naartoe? Statistisch gezien is de kans het grootst dat hij in het restafval terechtkomt en uiteindelijk verbrand wordt. Dat vertel ik mijn nichtje maar niet. Een verbrandingsoven is geen plek voor een unicorn.

Kledingfabrieken strooien als een soort confettikanonnen in steeds hoger tempo broeken en jurkjes uit over de wereld. Ze maken zelfs dubbel zoveel kleding als vijftien jaar geleden: 51 miljoen ton textiel per jaar, volgens de Ellen MacArthur Foundation. Tegelijkertijd dragen we de kledingstukken drie keer zo kort. In de EU proppen we jaarlijks niet alleen 26 kilo nieuwe kleding in onze kast, maar gooien we ook bijna de helft van dat gewicht (11 kilo) er weer uit. En naar verwachting kopen we wereldwijd in 2050 drie keer zoveel kleding als nu.

Daarmee nemen ook de nadelige gevolgen toe: meer land-, water- en pesticidengebruik voor katoen, meer aardolie voor plastic garens als polyester, een nog hoger werktempo en hogere blootstelling aan

chemicaliën voor de mensen die onze T-shirts maken. En een grotere bijdrage aan klimaatverandering: in 2015 stootte de kledingindustrie een hoeveelheid broeikasgassen uit die neerkomt op 1,2 miljard ton CO₂ – dat is 0,1 miljard ton meer dan de internationale lucht- en scheepvaart samen in 2014. Al met al geen toekomstbestendige situatie, ook niet voor de kledingbranche zelf: katoen en olie kunnen schaars worden. De mode-industrie móét dus minder afhankelijk worden van nieuwe grondstoffen, schrijft de organisatie Global Fashion Agenda in hun jaarlijkse rapport gericht aan kleding-CEO's.

INNOVATIEDRIFT

Het klinkt als een logische oplossing om nieuwe kleding te maken met de vezels van afgedankte, ondraagbare kleren – zoiets doen we al jaren met papier, glas en plastic. Helaas bevat alle textiel die in een jaar wordt geproduceerd nu nog geen treurige 1 procent oude kleding (zie grafiek op de volgende pagina). Een uitdaging voor wetenschappers en bedrijven zou je zeggen.

Dat klopt: wereldwijd en in Nederland wordt erop los geïnoveerd om kledingrecycling naar een hoger plan te tillen. Zo is recent bij kledingsorteerbedrijf Wieland Textiles in Wormerveer het resultaat van een EU-project gelanceerd: de Fibersort. Deze machine kan 900 kilo kleding per uur sor-

FIJN ONLINE

Webwinkels met kleding of tassen van gerecycled textiel

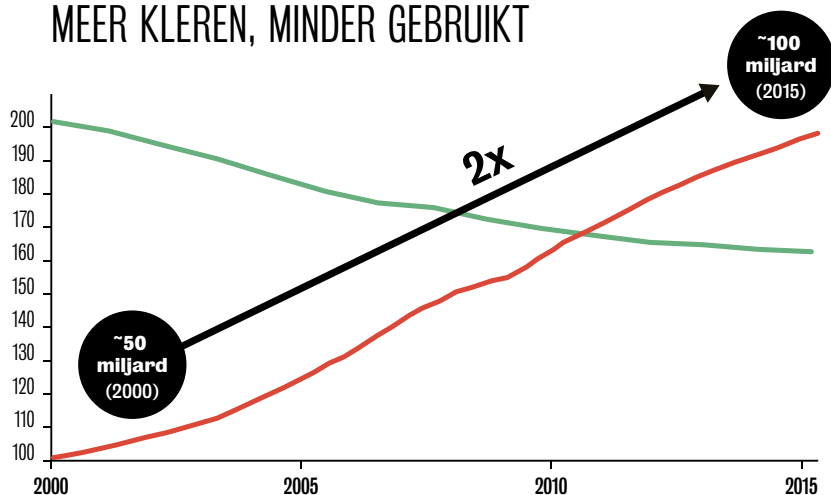
Eksempel.com

Suavekenya.com

Ecoalf.com

Doodlage.in

MEER KLEREN, MINDER GEBRUIKT

BRON: A new textiles economy. Redesigning fashion's future, Ellen MacArthur Foundation

In 2000 werden er wereldwijd zo'n 50 miljard kledingstukken verkocht, in 2015 lag dat al rond de 100 miljard. In diezelfde tijd werd bestaande kleding steeds minder vaak gedragen voordat het werd afgedankt (groene lijn). De grafiek gaat uit van de situatie in het jaar 2000 (waarbij de index op 100 is gezet) en toont het verschil met vijftien jaar later.

— Kledingverkoop

— Kledinggebruik

teren op bijvoorbeeld kleur of een bepaalde samenstelling, zoals 60 procent katoen en 40 procent polyester. De kleding gaat over een lopende band en wordt gelezen door lasers, waarna een blazer het textiel de juiste bak in blaast. Zo sorteert je veel sneller dan met de hand, wat essentieel is om op flinke schaal te recyclen.

Om de gesorteerde kleding klaar te maken voor recycling, worden vervolgens de knopen en ritsen verwijderd (pailletjes zijn te lastig, dus de eenhoorntrui wordt waarschijnlijk alsnog weggegooid). Daarna wordt de kleding 'stukgemaakt' om van de vezels nieuwe garens te kunnen maken. Mechanisch recyclen – waarbij kleding wordt versnipperd – bestaat al een aantal jaar en wordt mondjesmaat gebruikt in mode (H&M, Mango, WE Fashion, C&A) en bedrijfskleding, zoals bij hostelketen Stayokay. En, *fun fact*, ons leger droogt zich af met handdoeken van mechanisch gerecycled textiel. Nadeel: omdat je de kleding versnipperd, worden de vezels te kort en moet je alsnog nieuwe garens toevoegen om je nieuwe broek sterk genoeg te maken. Na zo'n drie keer recyclen zijn de vezels echt op en zit je alsnog met afval.

Bij chemisch recyclen heb je dat probleem niet; de kleding wordt 'opgelost' tot pulp. Onder andere Hogeschool Saxion in Enschede werkt aan de ontwikkeling van deze methode, die als veelbelovend wordt

“Door afgedankt textiel te sorteren, zien ontwerpers de gevolgen van hun ontwerp”

gezien. H&M komt deze lente met een jurk die voor de helft uit chemisch gerecyclede jeans bestaat, en het Nederlandse MUD Jeans heeft het ambitieuze plan een 100 procent chemisch gerecyclede spijkerbroek te maken. Het merk haast zich overigens te zeggen dat ‘chemisch’ weliswaar vies klinkt, maar dat het gaat om een chemisch proces met natuurlijke stoffen (welke is onduidelijk). ‘Moleculair recycelen’ zou daarom beter passen. Maar hoe je het ook noemt, het duurt nog wel een paar jaar voordat deze methode klaar is voor het grootschalige werk.

GEBREK AAN VRAAG

Recyclemethoden zijn dus in ontwikkeling, maar zit de mode-industrie er ook op te wachten? Mwah. Merken strooien graag met termen als ‘sustainable’ en ‘recycled’, maar dat eerste wordt niet altijd onderbouwd en het tweede slaat vaak op hergebruik van petflessen – en de kwaliteit van dat materiaal daalt per keer en is dus niet oneindig bruikbaar.

Zo’n 40 procent van de kledingproducenten wereldwijd houdt zich nog nauwelijks bezig met het milieuvriendelijker en socialer maken van de modewereld, valt te lezen in het jaarlijkse *Pulse of the Fashion Industry*-rapport van Global Fashion Agenda. De 60 procent die er wél iets mee doet, loopt tegen hobbels aan. Over het gebruik van gere-

cycled textiel zeggen ze dat de recyclingmethodes nog te kleinschalig en dus te duur zijn, en dat het aanbod en de kwaliteit van textiel teveel schommelen – fast fashion is doorgaans van slechtere kwaliteit. Ook is het werkproces extra gedoe, vergeleken met gloednieuwe stof waarvan fabrieken het maakproces al jaren in de vingers hebben. Zelfs Patagonia – dat bekendstaat om zijn nadruk op duurzaamheid en vorig jaar zo’n tienduizend kledingstukken met gerecycled materiaal maakte – vindt het monnikenwerk. ‘Werken met oude kleding duurt belachelijk veel langer. Het is een veel ingewikkelder proces om van een stapel jassen iets nieuws te maken dan van een rol nieuwe stof’, zegt een medewerker in een McKinsey-rapport. Met als gevolg dat een innovatie als de Fibersort vaak werkeloos stilstaat door een gebrek aan vraag.

En de kledingbedrijven leken er nog wel zo’n zin in te hebben. In 2016 tekenden negentig van hen de 2020 Circular Fashion System Commitment. Ze stelden zelfgekozen doelen op die de modewereld in versneld tempo circulair zouden maken. Maar anno juli 2019 was nog maar een vijfde van de doelen bereikt. En bovendien hebben grote namen als Adidas, Decathlon en het rijkste kledingmerk Nike nou net geen doelen over gebruik van gerecyclede garens. Inditex (na Nike de grootste en bekend van Zara)

en H&M investeren wel veel geld in recyclingonderzoek, maar noemen geen kwantitatieve doelen voor eigen gebruik van de garens, zoals sommige kleinere merken wel durven doen. Zo stelt het Deense Eksempel dat 20 procent van hun collectie in 2020 is gemaakt van 50 procent gerecycled materiaal. Kijk, dat is spierballentaal.

Wat de grote merken dan wel beloven? Dat hun personeel in 2020 een training heeft gevolgd over circulariteit. “Je moet ergens beginnen”, zegt Hilde van Duijn, projectmanager textiel bij Circle Economy en betrokken bij het Fibersort-project. Circle Economy heeft al meerdere kledingbedrijven zo’n training gegeven. “We laten ontwerpers afgedankt textiel sorteren, zodat ze zich bewust worden van de gevolgen van hun ontwerp- en inkooppraktijken.” Idealiter houdt de ontwerper al rekening met recyclebaarheid: liefst zo weinig mogelijk verschillende stoffen en geen plastic ritsen of frutsels als pailletjes. Wellicht is minder kleding maken ook een puik plan? “Dat zou goed zijn, maar ik zie het niet gebeuren”, verzucht Van Duijn. “Het huidige businessmodel is nou eenmaal meer verkopen = meer inkomsten.”

BETALEN VOOR AFVAL

Het lijkt erop dat voor echte verandering een fikse duw van beleidsmakers nodig is. Daar wordt wel aan gewerkt; zo is het voor EU-

lidstaten vanaf 2025 verplicht om kleding apart in te zamelen. In Nederland is de Dutch Circular Textile Valley opgericht, een samenwerkingsverband van bedrijven en kennisorganisaties dat het aanbod van circulair textiel in 2030 flink moet verhogen. Ook wil de overheid nog dit voorjaar met kledingbedrijven een minimumpercentage afspreken voor gerecyclede materiaal in denim. En het Centraal Planbureau adviseert om textiel-fabrikanten een bedrag per kledingstuk te laten betalen voor de afvalverwerking. Hoe meer gerecyclede stof, hoe lager het bedrag. Frankrijk doet dat al, en verbiedt daarnaast vanaf 2023 de vernietiging van onverkochte spullen. Dat scheelt veel niet-gedragen kleding

bij het afval: in Nederland werden in 2015 zo'n 1,2 miljoen kledingstukken nooit verkocht, volgens MVO Nederland. De helft verdween ongedragen in de verbrandingsoven.

Wij als weggooiers en kledingshoppers kunnen ook nog wel een bewustwordingscampagnetje gebruiken. In Nederland belandt 60 procent van het textiel niet in de kledingbak, maar bij het restafval. En zeg nou zelf, wanneer heb je voor het laatst een kledinglabel gecheckt op gerecyclede stof?

Hilde van Duijn verwacht dat textiel-fabrikanten inderdaad een bedrag per kledingstuk voor afvalverwerking moeten gaan betalen. "Dat zal niet de hele transitie naar circulair textiel in gang zetten, maar

het houdt de inzameling en sortering van afgedankte kleding in elk geval betaalbaar." Ook ziet Van Duijn gemeenten die inzameling beter gaan inrichten. "Ze zijn gewend een vergoeding per kilo textiel te ontvangen; degene die het hoogste biedt, krijgt meestal het inzamelrecht. Daarom verkopen veel inzamelaars het textiel direct door aan (buitenlandse) sorteerders, zodat het nog rendabel is. Maar nu zijn sommige gemeenten bereid van de vergoeding af te zien, mits de inzamelaar voldoet aan eisen zoals dat het textiel in Nederland gesorteerd wordt en dat het hoogwaardig wordt hergebruikt of gerecycled. Amsterdam is ermee bezig en Deventer werkt al zo."

Het lijkt erop dat kledingrecycling de komende jaren iets normaler wordt. Maar, zegt Van Duijn, een circulaire textielketen is méér dan recycling: "Het verkleint de kledingafvalberg, maar idealiter zorg je ervoor dat die berg niet ontstaat: dus minder kopen, hergebruiken, repareren. Daarom is het mooi dat bedrijven zoals The North Face zich gaan richten op recommerce." Bij dat type verkoop, dat nu begint op te komen, fungeert een kledingmerk als zijn eigen tweedehandswinkel: ze verkopen gedragen en ingeleverde items opnieuw, waarbij een deel van de winst idealiter naar een goed doel gaat. "Daar geloof ik meer in. Recycling is geen doel op zich, maar de laatste strohalm." ●

**"Voorkom een afvalberg:
koop minder, recycle,
repareer"**

EEN GOED GESPREK

HET LEEK MIJ GEEN ONREDELIJK VERZOEK: Yolanda Bonnell, een Ojibwe-Canadese toneelschrijver, wilde dat alleen recensenten van kleur over haar laatste stuk zouden schrijven. Het toneelstuk gaat over kolonialisme, trauma en de verhalen van oorspronkelijke bewoners, vooral vrouwen. 'In Toronto zijn de meeste recensenten wit en man. Ze kijken door een andere lens naar kunst gemaakt door oorspronkelijke bewoners – een lens die meestal neerkomt op 'Als ik het niet begrijp, is het niet goed, of geen valide vorm van theater'', zei Bonnell tegen *The Guardian*. 'Ik vind het niet erg om bekritiseerd te worden. Maar laat die kritiek dan tenminste voortkomen uit kennis, uit begrip van waar je het over hebt.'

Diverse witte mannen vonden het verzoek wel onredelijk. Zoals Ewald Engelen, een columnist en wetenschapper die achter elke boom een bloedlink voorbeeld van verderfelijke identiteitspolitiek

ziet. 'Het einde van de conversatie; wat een waanzin', twitterde hij. Ik ga even voorbij aan Engelens woordkeuze en dat het stigmatiserend is tegenover mensen met psychische problemen om 'waanzin' te gebruiken als je eigenlijk 'afkeurenswaardig' bedoelt. Want dat 'einde van de conversatie' fascineert me. Welke conversatie dan? En tussen wie?

Als Bonnell ergens om vraagt, is het om een betere conversatie: namelijk een tussen mensen die het niet per se met elkaar eens hoeven te zijn, maar die wel de kennis hebben om elkaars woorden op waarde te schatten. Het soort kennis dat je alleen krijgt door levenservaring.

Ik moest denken aan de discussie rondom de nakende ban op plastic rietjes. Dat leek voor mensen zonder ervaringskennis een puik plan, want: plastic soep en zielige zeepaardjes. Maar ervaringsdeskundigen – mensen die door hun aandoening plastic rietjes echt nodig hebben – zien dit anders. In een OneWorld-stuk leggen ze uit dat ze zonder deze rietjes straks afhankelijk zijn van anderen of sondevoeding, want de alternatieven geven onoverkomelijke problemen.

Veel mensen zonder zo'n aandoening grossieren in 'ja, maars'. Ja, maar dan doen we plastic rietjes alleen op doktersvoorschrift. Ja, maar bamboerietjes dan? Het is, om Bonnell aan te halen, kritiek zonder begrip; een blik door een lens zonder kennis. Daar is gelukkig wél een alternatief voor: gewoon luisteren. Geloof de mensen die ergens elke dag mee leven. Hoor hen aan. Leef mee. Dat is niet het einde van de conversatie. Dat is het begin. ●

ASHA TEN BROEKE (1983) is schrijver van columns en boeken. Ze is ook dik, autistisch en chronisch ziek in een neo-liberale samenleving, en denkt graag na over wat dat betekent.

Geloof de mensen die ergens elke dag mee leven

Girma Segaar (26) is sinds een jaar OneWorld-lezer en woont samen met zijn vriendin in Amsterdam. Hij volgde een opleiding International Business en werkt bij de NS, waarvoor hij voortdurend met zijn rugzak onderweg is.

Wie zijn onze lezers, wat drijft hen,
wat zijn hun idealen?

Meedoen kan: langsbijdelezer@oneworld.nl

TEKST ROXANE SOUDAGAR FOTO JORDI HUISMAN

BOUWEN AAN ETHIOPIË

“IK HOU VAN DINGEN WAAR POTENTIE IN ZIT, en dat geldt zeker voor Ethiopië. Ik ben daar als een kind in een snoepwinkel: het lééft, wanneer je over straat loopt gaan je zintuigen open. Mijn Nederlandse adoptiemoeder was heel begaan met Ethiopië en het vinden van mijn biologische familie. Als puber zat ik met mezelf in de knoop, ik wilde helemaal geen tweede familie. Mijn beeld van Ethiopië bestond vooral uit armoede en het was niet ‘cool’ om Ethiopisch te zijn.

Als tiener raakte ik betrokken bij stichting Ethio-Holland, die voetbalwedstrijden en andere activiteiten organiseert voor de Ethiopisch-Nederlandse gemeenschap. Ik kreeg vrienden met dezelfde afkomst en kon mezelf opeens beter plaatsen. Ik ben er nog steeds heel actief en wil kook- en dansworkshops en geschiedenislessen organiseren. Door de Ethiopische cultuur hier te behouden, willen we de gemeenschap versterken, zodat we ons land – ieder op zijn eigen manier – kunnen ondersteunen.

Op mijn vijftiende verruilde ik het Gymnasium voor een baan in de bouw. Vier jaar later ging ik weer terug naar school om alsnog eindexamen te doen. Juist dóór deze omweg herkende ik de kansen in de bouwindustrie in Ethiopië. De economie is enorm gegroeid, maar het onderwijs blijft achter. Zo is er geen gedegen bouwopleiding. Vakmensen en expertise worden daarom ingevlogen en dat gaat ten koste van de werkgelegenheid. Daarom wil ik er een bouwvakschool opzetten, waar we ook ecologisch en circulair gaan bouwen: juist voor landen die nu een inhaalslag maken, is het belangrijk dat ze duurzaamheid direct meenemen en daarin niet dezelfde fouten maken als het Westen.

Er zijn ook dingen die me frustreren daar, zoals het verkeer, maar ik voel me er thuis. En ik val niet op, zoals in Nederland. Mijn biologische moeder is inmiddels overleden, mijn vader zoek ik nog. Juist dat zoekende is een deel van mijn identiteit. Ethiopisch, Nederlands, zwart of wit... ik ben het allemaal, en allemaal ook niet.” ●

KUNST OP JE NAGELS

Vlijmscherpe gelnagels, felle lak of diamantjes; *nail art* is hot. Maar de gewoonte om nagels te verfraaien is ouder dan je denkt. En wat weet je over het leven van de mensen die jou onder handen nemen?

FOTO CARDI B / YOUTUBE

OUDE NAGELS

Wie denkt dat nagelkunst een trend van de laatste tijd is, zit er zeker zesduizend jaar naast. Al in het oude Egypte beschilderden vrouwen en mannen hun nagels met henna om te laten zien tot welke sociale klasse ze behoorden. De lagere klassen droegen neutrale tinten en hoe hoger in rang, hoe feller en opvallender de kleuren. Van koningin Nefertiti wordt gezegd dat ze bloeddruppels door de henna mengde voor een dieprode kleur. Ook de Inca's brachten jaren later gedetailleerde adelaars aan op hun nagels, en weer jaren later zou de Franse koning Louis XVI zwichten voor een laagje goud en zilver.

Ultralange nagels zoals die van rapper Cardi B, waarmee ze in video's nonchalant aardappeltjes van haar bord prikt, zijn ook al eeuwenoud. Nobeledames in de Ming-dynastie (rond 1500) zagen extreem lange nagels niet als ordinaar, maar juist als teken dat ze rijk genoeg waren om bedienden in te zetten voor huishoudelijk werk. Keizerin Ci-Xi spande met haar vijftien centimeter de kroon. Op afbeeldingen namen haar nagels en de met goud en juwelen beklede

FOTO PHOEBE DAVIES / ARTSADMIN
INFLUENCES, A FEMINIST NAIL ART PROJECT

nagelbeschermers (een soort hoesjes) een prominente plek in.

VAN HOOD NAAR HAUTE

Rond 1995 kreeg de nagelkunst een nieuwe impuls toen R&B-sterren als Mary J Blige, Missy Elliott en Lil'Kim met hun acrylnagels de hitlijsten domineerden. Hoewel typerend voor de schreeuwerige mode van die tijd, werd deze extravagante nagelstijl weggezet als ordinaar, of *ghetto fabulous*. Zo'n tien jaar later waren het sterren als Beyoncé, Rihanna en Lady Gaga die opnieuw de aandacht trokken met bijzondere nagels. Alle stijlen van de afgelopen millennia kwamen nu samen in één gloednieuwe nageltrend. Lange nagels à la Ci-Xi met glinsterende steentjes, opvallende kleuren uit het oude Egypte en miniatuurkunstwerken, logo's en zelfs portretten zoals de Inca's deden. Modehuizen als Chanel omarmden *nail art*. Geen Fashion Week zonder nieuwe trends, geen fotoshoot zonder acryl. Niemand kijkt meer op van 'classy witte vrouwen' met *ghetto fab* nagels. Van

Salons zijn aantrekkelijk voor illegale arbeid en witwaspraktijken

krant. De salonmedewerkers, veelal illegale migranten uit Vietnam en Nepal, woonden in kamers niet groter dan de omtrek van hun matras. Na diverse mediaonthullingen kwam er strenger toezicht op het naleven van arbeidsvoorwaarden, zoals het aantal werkuren, mondkapjes en minimumloon.

In Nederland lijkt de situatie niet beter. Ook hier wordt vermoed dat een deel van de jonge, vaak Vietnamese meisjes in nagelstudio's slachtoffer is van mensenhandel. Onder andere *NOS op 3* deed hier onderzoek naar. Werknemers maken geen melding van misbruik uit angst voor ontslag, mishandeling of vernedering van de in Vietnam achtergebleven familie. Toezicht is er nauwelijks. Iedereen kan een nagelstudio openen; niemand checkt of je voldoet aan veiligheidsvoorschriften. Ook zijn de salons volgens de FIOD en Europol aantrekkelijk voor illegale arbeid en witwaspraktijken omdat er vaak contant betaald wordt. Het is goed mogelijk dat een deel van de Vietnamese kinderen die de afgelopen jaren uit de beschermde opvang van het COA verdwenen, nu in nagelstudio's werken.

Niet elke salon waar Aziatische vrouwen werken, is illegaal. Maar als je slechts 20 euro contant hoeft neer te leggen voor een gelmanicure en het personeel geen Nederlands of Engels spreekt of überhaupt geen contact maakt, is het mogelijk niet helemaal pluis. Een goede mani- of pedicure in een goed geventileerde werkruimte kost nu eenmaal geld. Gelukkig zijn er ook goede salons waar het niet alleen draait om winst, maar ook om gebruik van niet-schadelijke producten, tevreden klanten en, misschien wel het belangrijkste, goede arbeidsomstandigheden. ●

hood naar *haute*.

Maar waar het bij de Egyptenaren om een natuurproduct ging, bestaat onze lak uit chemische stoffen zoals toluen en formaldehyde. Het was dan ook de auto-industrie die Revlon in de jaren 30 inspireerde tot de eerste nagellak zoals we die nu kennen. Een glittertopping voegt daar nog microplastic aan toe. Wel verkopen merken als Zoya en Boho nagellak op waterbasis met minder chemische stoffen. En de weekmaker DBP, die vroeger in nagellak zat, heeft de EU inmiddels verboden vanwege hormoonverstorende eigenschappen.

DE PRIJS VAN MOOIE NAGELS

The New York Times legde in 2015 pijnlijk bloot welke wereld schuilt achter de talrijke nagelstudio's in New York: zestigjarige werkweken, uurlonen van nog geen drie dollar, mishandeling, eindeloze onbetaalde proefperiodes en dagelijkse blootstelling aan giftige dampen. Dat kan leiden tot astma, ooginfecties en in ernstiger gevallen zelfs tot miskramen en een verhoogde kans op kanker, schrijft de

PENSIOENFONDS, WAT DOE JE MET MIJN GELD?

Terwijl OneWorld schrijft over de gevolgen van klimaatverandering, stopt ons pensioenfonds PFZW miljarden in de fossiele industrie. Wat kun je daar als deelnemer aan veranderen?

BIJ ONEWORLD IS DUURZAAMHEID BEST EEN DINGETJE. We recycelen, komen met de fiets of trein naar kantoor en kunnen met onze voorraad havermelk gemakkelijk een schuilkelder vullen. Het was daarom schrikken toen bleek dat ons eigen Pensioenfonds Zorg en Welzijn (PFZW) vorig jaar 3,7 miljard euro investeerde in fossiele energiebedrijven zoals Shell en BP – 14 procent méér dan het jaar daarvoor, volgens een onderzoeksrapport van actiegroep Fossielvrij. Terwijl wij stukken tikken over milieuschade en klimaatonrecht, stopt PFZW ons geld in gaswinning, olievelden en kolenmijnen.

Genoeg reden om een bezoek te brengen aan het kantoor van PFZW met het verzoek of ze daarmee willen stoppen. Directeur Peter Borgdorff maakt zich ook zorgen over het klimaat, vertelt hij. “Maar voor een deel volgen wij gewoon de economie, die wordt geleid door bedrijven. En zij worden alleen gestimuleerd door het gedrag van hun klanten.” Met andere woorden: verandering begint bij jezelf.

Dat kan wel zijn, maar PFZW beheert 240 miljard euro. Het is na ABP het grootste pensioenfonds van Nederland; beide staan zelfs wereldwijd in de top tien, volgens adviesbureau Willis Towers Watson. Alle Nederlandse pensioenfondsen samen beheerden begin 2020 zo'n 1560 miljard euro, volgens cijfers van De Nederlandsche Bank. Met zulke bedragen kunnen pensioenfondsen toch ook zélf bedrijven stimuleren? Verandering begint, in dit geval, bij een antwoord op de vraag: hoe zorg je er als pensioenhouder voor dat jouw geld wordt ingezet voor een leefbare wereld?

Het is helaas niet zo simpel dat we massaal kunnen weglopen van vervuilende pensioenfondsen. Veel werkgevers zijn aan een bepaald fonds gebonden, zoals de zorgsector aan PFZW. Bovendien is OneWorld in 2018 juist overgestapt op PFZW omdat dat als duurzaamste pensioenfonds naar voren kwam in een onderzoek van de

Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling. Hadden we een andere meetlat genomen, zoals de Eerlijke Pensioenwijzer, dan scoorde PFZW een ruime onvoldoende. In beide gevallen liggen alle scores dicht bij elkaar: PFZW doet het niet véél beter dan de rest. De pensioenwet biedt hoop: daarin staat dat de fondsen móéten beleggen in lijn met de wensen van pensioenhouders. Volgens recent onderzoek van PFZW vindt ruim 80 procent van hun klanten duurzaam beleggen belangrijk; 5 procent is bereid daar wat rendement voor in te leveren. Je zou zeggen dat één plus één twee is.

Maar wat versta je onder duurzaam? Zo gelooft PFZW, net als veel deskundigen in duurzaam beleggen, in ‘engagement’. Daarbij gebruiken investeerders hun positie als geldschieter om bedrijven aan te sporen te verduurzamen. Je investeert bijvoorbeeld nog altijd in BP, tegen de voorwaarde dat zij met je praten over een groenere toekomst. Daartegenover staat de wereldwijde ‘divestment’-beweging: burgers en ngo's eisen dat investeerders hun aandelen in de fossiele industrie van de hand doen. Dus: willen we verandering van binnenuit of van onderop?

DIVESTMENT: TREK DE STEKKER ERUIT

Volgens de divestment-beweging is onze taak simpel: eis met zoveel mogelijk mensen dat investeerders hun fossiele aandelen opgeven. Zo heeft Fossielvrij – een vier jaar geleden opgerichte actiegroep, geïnspireerd op de internationale campagne Go Fossil Free – sinds 2017 een petitie lopen die PFZW vraagt uit fossiel te stappen. Momenteel zijn er 2543 handtekeningen – een matige opkomst voor een fonds met ruim 1,2 miljoen klanten. Volgens Josee van der Veer, petitieleider en gepensioneerd verpleegkundige, zijn veel zorgwerknemers het niet gewend om zich fel uit te spreken. “Ze volgen eerder

“Duurzame initiatieven zijn vaak klein en PFZW doet niet aan kleine beleggingen”

de regels van bovenaf. Ik probeer daarom ook de ziekenhuisdirecties in actie te krijgen, maar zij reageren pas bij druk van onderop. Je hebt een combinatie nodig.” Fossielvrij diende ook een brief in bij PFZW en organiseerde vorig jaar een debat met het fonds. “Een fijne avond”, volgens Fossielvrij-oprichter Liset Meddens, met genoeg betrokkenheid van bezorgde pensioenhouders. Maar concrete resultaten bleven uit.

Wat houdt PFZW tegen: wordt ons pensioen veel lager als we duurzaam beleggen? Rens van Tilburg, directeur van het Sustainable Finance Lab, legt uit dat investeren in fossiel op de lange termijn juist risicovoller is dan investeren in duurzame initiatieven. Borgdorff van PFZW erkent dit ook. Maar op de korte termijn vormen de vaak nog jonge, kleine duurzame ondernemingen een groter risico. Bovendien doet een groot fonds als PFZW niet aan kleine beleggingen, zegt Borgdorff: elke belegging kost tijd en geld, dus bijna alles onder de honderd miljoen euro is inefficiënt.

Onzin, volgens petitieleider Van der Veer. “Duurzame bedrijven moeten juist de kans krijgen om te groeien. Stel je voor dat ik op mijn werk alleen een patiënt met een grote verwonding behandel omdat een kleine wond niet rendabel is. PFZW moet gewoon zijn werk doen, zonder te investeren in de ziekmakende fossiele industrie.” Al zou het leiden tot een hoger risico of zelfs lager rendement: zolang een deel van de klanten dat wil, kan een fonds op zijn minst een deel van het geld zo beleggen, vindt Van Tilburg. “Maar dat gebeurt nu nog nergens.” Hier kunnen we als burgers politici op aanspreken: handel naar de pensioenwet, zorg dat pensioenfondsen beter naar hun leden luisteren.

Meddens ziet het zo: pensioenfondsen zijn niet zozeer bang om verlies te maken, maar willen vooral niet het initiatief nemen voor

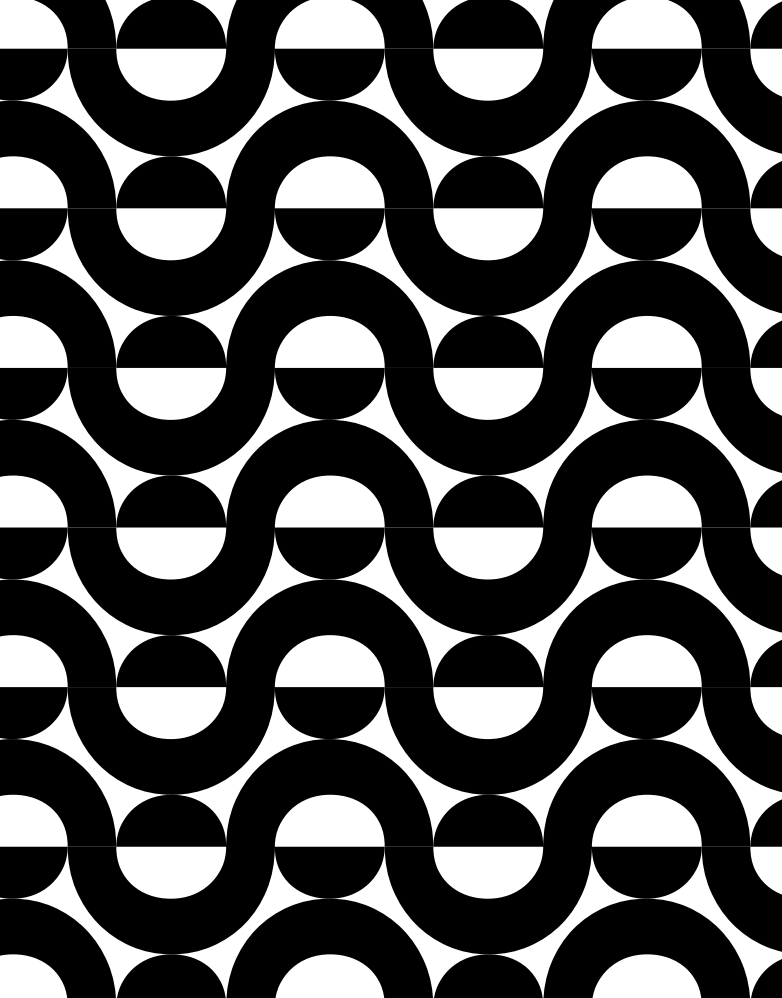

grote veranderingen. “Ze zitten er comfortabel bij en hebben allerlei banden met bedrijven. Het wordt pas écht in hun belang om uit fossiel te stappen als er genoeg mensen onrustig worden. Dus onderteken of begin een petitie, schrijf een open brief en zorg voor bewustwording.” Zulke *namings and shaming* heeft vaker gewerkt: PFZW stapte al uit de tabaksindustrie, clusterbommen en nucleaire wapens. De reden dat het anders ligt bij fossiel, is omdat fondsen de aanpak van engagement verkiezen boven die van divestment. Probleempje: engagement vindt achter gesloten deuren plaats. Hoe kun je er als klant voor zorgen dat daar écht wat gebeurt?

ENGAGEMENT: VERANDER HET BEDRIJF BINNENUIT

Bijvoorbeeld door aandeelhouder te worden en bij vergaderingen je stem te laten horen. Via activistisch aandeelhouderscollectief Follow This kun je sinds 2015 aandelen kopen van oliegiganten Shell, Equinor en BP. Niet iedereen kan zich veroorloven daar 20 euro of meer voor neer te leggen (de prijs van een aandeel), maar dankzij Follow This krijgen we in elk geval een blik achter de schermen. Het collectief dient tijdens de jaarlijkse aandeelhoudersvergaderingen resoluties in met de eis: breng je doelstellingen in lijn met het Parijs-akkoord (70 tot 100 procent minder CO₂-uitstoot in 2050). Als driekwart van de anderen de resolutie steunt, moet een bedrijf in actie komen. Maar ook een klein percentage leidt al tot verandering: BP is nu wettelijk verplicht om in 2050 klimaatneutraal te zijn.

PFZW heeft nog nooit vóór zo'n resolutie gestemd. Borgdorff legt uit dat de bedrijven al ambitieuze doelstellingen hebben; zo wil Shell zijn CO₂-uitstoot halveren tegen 2050. “We vinden het niet netjes om een bedrijf te straffen met een volgend wensenlijstje. Je moet ze

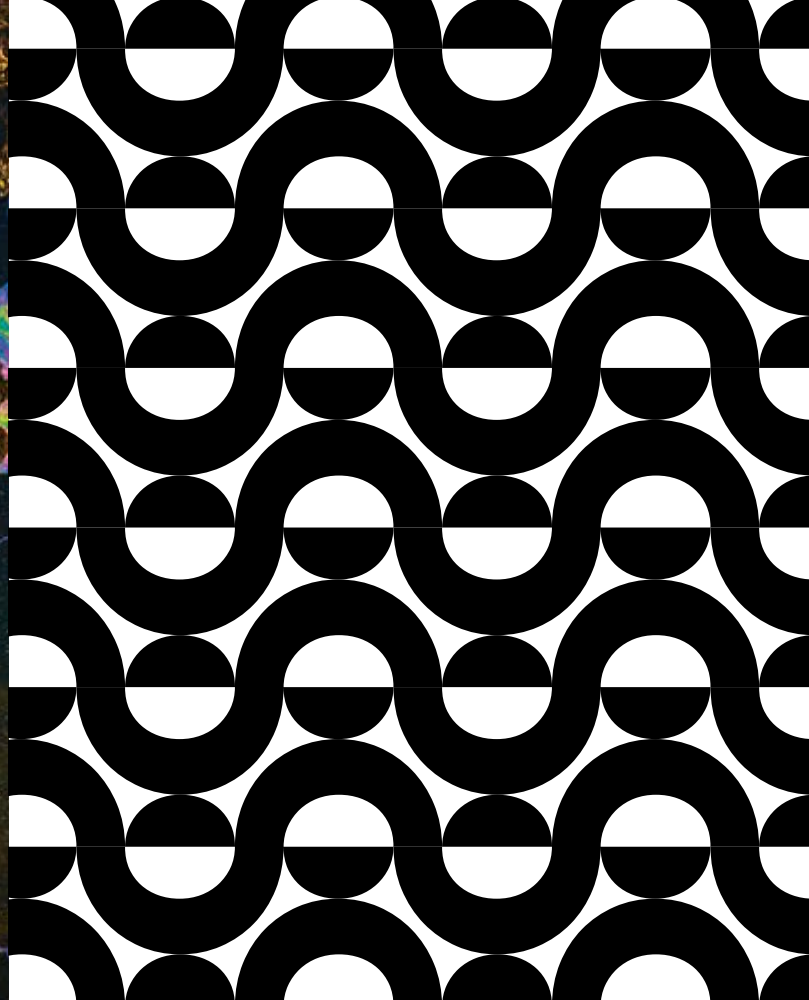
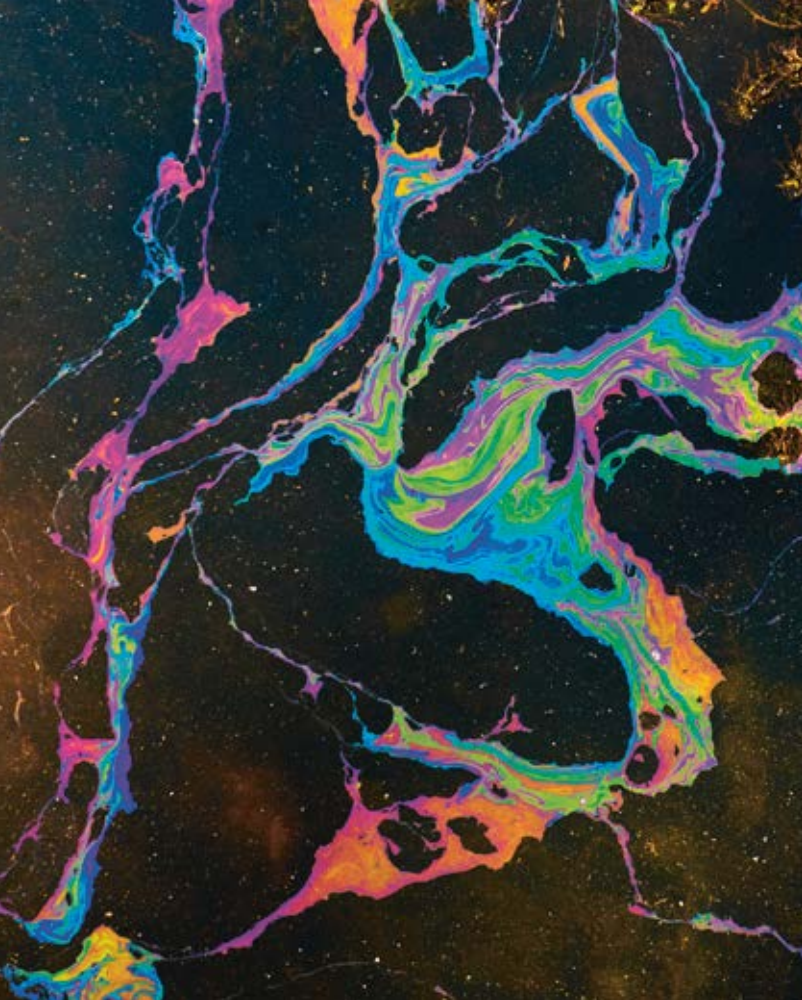
de tijd geven, anders lijkt het alsof je nooit tevreden bent.” Roos Wijker van Follow This kent het argument. “Resoluties indienen is ongebruikelijk. Het ‘hoort niet’ in die wereld. Maar als je in privé-gesprekken met Shell aan engagement doet, kun je dat toch ook in het openbaar doen?”

Hoe veeleisend is PFZW in hun privégesprekken met energiebedrijven? Engagement betekent dat ze bedrijven aansporen om ‘CO₂-efficiënt’ te zijn, vertelt Borgdorff. De concrete grens ligt op 920 ton CO₂ per miljoen dollar omzet: als een energiebedrijf die overschrijdt, verkoopt PFZW zijn aandelen en koopt daar aandelen van duurzamere energiebedrijven voor in de plaats. Het fonds zet engagement pas in als bedrijven die grens naderen – Shell zit daar volgens PFZW onder, maar ze zijn toch in gesprek vanwege Shells belangrijke Nederlandse positie.

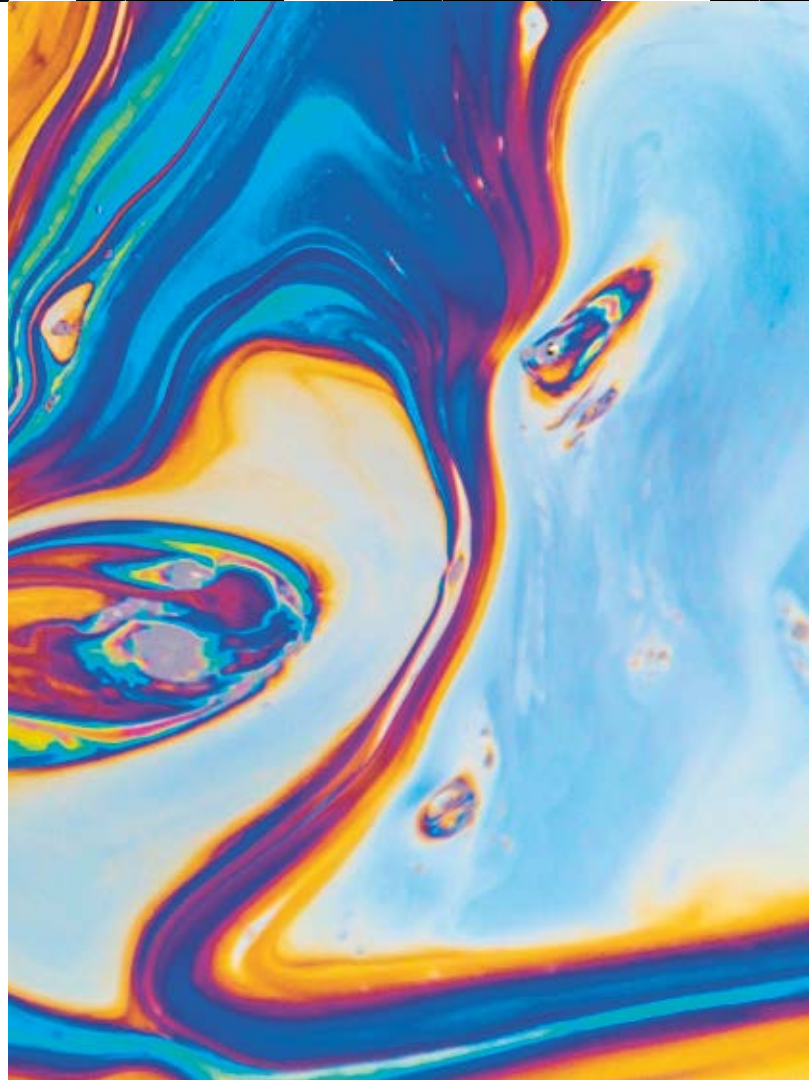
De aanpak van PFZW lijkt succesvol: het fonds verkondigt trots dat de totale uitstoot van hun beleggingen in vijf jaar met 40 procent is gedaald. Maar die cijfers zijn niet onomstreden. Een bedrijf kan namelijk op verschillende ‘scopes’ CO₂-uitstoot meten. Elk bedrijf heeft directe uitstoot, bijvoorbeeld via de verwarming op kantoor (scope 1), en indirecte uitstoot, die ontstaat als energieleveranciers energie voor jou opwekken (scope 2). Maar daarnaast kun je ook de uitstoot van het gebruik van een product meten. Denk in het geval van Shell aan jouw uitstoot tijdens het autorijden. PFZW zegt die gebruiksuitstoot (scope 3) niet mee te nemen in de cijfers om het overzichtelijk te houden. Terwijl dit type uitstoot van Shell in 2018 meer dan vijf keer zo groot was als de eerste twee typen bij elkaar.

Juist op het punt van metingen kan engagement – met extra druk van boze klanten – invloed hebben. Dat Shell en BP hun

“Hoe veeleisend is PFZW in de gesprekken met energiebedrijven?”

“De richtlijnen van de
CO₂-meetmethoden
zijn boterzacht en niet
verplicht”

“Als de grote spelers verduurzamen, wil de rest niet achterlopen”

gebruiksuitstoot überhaupt meten, is te danken aan Follow This-resoluties. “Dat hadden we niet gered zonder druk van buitenaf”, zegt Wijker. “Je kunt bijvoorbeeld een fonds vragen vóór een resolutie te stemmen, via een brief of petitie.” Daarnaast kun je van politici vragen dat ze hardere eisen stellen aan metingen. Van Tilburg: “Er zijn richtlijnen voor deze CO₂-meetmethoden, maar die zijn boterzacht en niet verplicht. Er is steeds meer politieke discussie om daar verandering in te brengen.”

MACHTSBALANS VERSTOREN

Hoeveel tijd het ook kost, volgens Wijker werkt engagement beter dan divestment. “Oliebedrijven gaan de komende twintig jaar niet verdwijnen, ze hebben te veel geld en macht en de samenleving is er niet klaar voor. Divestment is niet zo realistisch.” Meddens van Fossielvrij zegt precies hetzelfde over Follow This: “Zelfs als je héél veel aandelen hebt, vraag je iets onmogelijks: dat ze hun belangrijkste winstmodel – fossiele brandstoffen – opgeven. Dat lijkt me onrealistisch.” Zo schiet het niet op. Is er dan niets dat we, realistisch gezien, kunnen doen?

Volgens Van Tilburg hoeven we niet te kiezen: “Engagement en divestment kunnen goed samenwerken. Juist met een reële dreiging van divestment wordt engagement sterk, anders is het een tandeloze tijger.” Volgens Borgdorff is die dreiging er wel, maar hij ziet het effect niet. “Het Poolse elektriciteitsbedrijf Enea wilde bijvoorbeeld een nieuwe kolencentrale bouwen. Dat wilden wij niet, dus stapten we eruit. Nu wordt die kolencentrale alsnog gebouwd, én we zijn het gesprek kwijt. Wordt de wereld daar beter van?”

Nee, de wereld wordt er niet beter van als één aandeelhouder

uit één bedrijf stapt. Maar zowel bij divestment als engagement zijn de ambities groter: een machtsbalans verstoren. Follow This wil de norm omdraaien dat investeerders de wensen van het bedrijf volgen, en laten zien dat investeerders juist veel macht hebben. “Investeerders steken elkaar aan en energiebedrijven volgen elkaar. Als de grote spelers verduurzamen, wil de rest niet achterlopen.” Ook de divestment-beweging wil de machtspositie van bedrijven ondermijnen. “Bedrijven hebben banden met allerlei instellingen, universiteiten en politici. Zodra een groot fonds uit een bedrijf stapt, valt de eerste dominosteen en ontstaat er politieke ruimte voor verandering.”

Of PFZW ooit uit een grote speler als Shell zou stappen? Borgdorff: “We krijgen er steeds meer vragen over, en dat leidt telkens tot het gesprek: hoe lang blijven we? Dit is mijn laatste jaar, dus ik denk niet dat ik het zal meemaken, maar zeg nooit nooit. De druk op fossiel is groot. Héél groot.” ●

‘WE MOETEN HET OVER DE TRAUMA’S VAN TAAL HEBBEN’

Tien jaar deed de Eritrees-Ethiopische auteur Sulaiman Addonia over zijn jongste, veelgeprezen roman *Silence is My Mother Tongue*. Zo lang duurde het voordat hij zijn eigen taal vond, ontstaan uit zijn gruwelijke migratieverleden. “Het biedt migranten zoals ik vrijheid om geen enkele taal helemaal te beheersen.”

ZIJN IN HET NEDERLANDS KIBBELENDE KINDEREN maant Sulaiman Addonia (45) in het Engels tot rust. Zachtaardig, geduldig. “Zo ging dat in mijn jeugd niet. Kun je je voorstellen dat een zoon zijn vader *bro* noemt?”, zegt hij. Ondertussen verwelkomt hij de zojuist uit Londen gearriveerde Brits-Eritrese schrijfster Hannah Azieb Pool met de paar woordjes Tigrinya die hij kent. *Haftey*, zus, klinkt het in zijn chaotische Brusselse herenhuis.

Met zijn broer Saleh, ook schrijver en grotendeels doof, overlegt hij luid in het Arabisch hoe ze de falafel en het bonengerecht *ful* later zullen opdienen. Dan valt zijn Vlaamse partner Lies Craeynest binnen met boodschappen en begroet iedereen in het Engels en Nederlands. Als een warme quiche op de grond valt, vloekt ze in het Frans. Een paar uur later vult de eetkamer zich met gerechten, wijnen, schrijvers en talen uit Zuid-Afrika, Brazilië, Ghana, Angola, Somalië, Ethiopië en Nederland.

Zo verzamelt de wereld zich in het huis van Addonia en Craeynest, op de vooravond van de tweede editie van het Asmara-Addis Literary Festival in Exile (literatuurfestival in ballingschap) in het hart van Brussel. Oprichter Addonia weet met slechts een paar duizend euro en een flinke lading welwillendheid van auteurs en artiesten een goedbezocht festival neer te zetten dat schrijvers uit de pan-Afrikaanse diaspora centraal stelt – maar ook Hebreeuwse, Portugese, en Poolse literatuur en poëzie.

“De Europese literatuur- en kunstinstellingen hebben geen oog voor de vele migrantentalen die op dit continent leven”, zo legt hij zijn motivatie voor het festival uit. “Voor migranten zoals ik is het heel normaal om van de ene naar de andere taal te schakelen en al die talen zijn voor ons even waardevol. Maar de literatuurwereld stelt vooral de dominante Europese talen centraal: Engels, wellicht Frans. Maar geen Spaans of Portugees bijvoorbeeld. En al helemaal geen migrantentalen als Tigrinya of Lingala. Met mijn festival wil ik die rijkdom en complexiteit de ruimte geven.”

De festivalnaam Asmara-Addis verwijst naar de hoofdsteden van de landen waar zijn ouders vandaan komen: zijn christelijke moeder uit Eritrea (hoofdstad Asmara), zijn islamitische vader uit Ethiopië (hoofdstad Addis Abeba). De twee landen waren rond zijn geboorte in 1975 verwickeld in een bloedige strijd om Eritrea's onafhankelijkheid. Hij werd geboren uit een verboden huwelijk. Een spagaat die symbool zou gaan staan voor zijn leven; nooit ergens écht bij horen.

Daarom wil hij zijn meertaligheid niet romantiseren. “Mensen zoals ik krijgen vaak complimenten: ‘Wat geweldig dat je zoveel talen spreekt of begrijpt.’ Maar elke keer dat ik een nieuwe taal moest leren, of het nu Eritrees, Amhaars, Arabisch of Engels was, opende een wond. Het symboliseert conflict en oorlog, wéér een gedwongen vertrek, wéér een afscheid. Daar praten migranten vaak niet over. We zijn te druk met overleven.”

VERBODEN BOEKEN

Addonia's jeugd is getekend door een reeks gruwelijke gebeurtenissen. Hij komt als kind met zijn broer, zusje, moeder en grootouders in

een Soedanees kamp terecht nadat ze een massaslachting in Eritrea ontvluchtten. Zijn vader is daarvoor al doodgeslagen door een meute. Als zijn moeder als dienstmeid kan werken in een Saoedisch paleis, laat ze haar kinderen achter bij haar ouders. Jaren later voegen Addonia en broer Saleh zich bij hun moeder en worden onderdeel van een schaduwsamenleving van rechteloze migranten.

Addonia excelleert ondertussen wel in Arabisch op school en ontdekt zijn liefde voor literatuur. Hij verslindt verboden boeken, van de Soedanese Tayeb Salih tot de Britse Virginia Woolf. Maar zijn moeder ziet meer kansen in Europa dan in het discriminerende Saoedi-Arabië en stuurt ze naar Londen, waar ze als minderjarige asielzoekers alleen belanden. “We waren vijftien en zeventien, en spraken geen woord Engels.” Maar Addonia weet zich een weg te vinden in de academische wereld. Hij studeert economie en later ontwikkelingsstudies als anderen slapen. “Jarenlang heb ik niet meer dan drie uur per nacht geslapen.” Zijn moeder ziet hij vijftien jaar niet. Dan ontmoet hij in Londen zijn Vlaamse partner Craeynest, waarmee hij naar Brussel verhuist en twee kinderen krijgt. Opnieuw wacht hem een andere taal.

“Toen ik Nederlands moest leren, wilde ik niet meer. Elk woord voelde als een kras op mijn ziel. Ik had er genoeg van om weer iets nieuws te leren en iets anders te vergeten”, zegt hij in zijn mix-accent

van Londens Cockney, met ingeslikte laatste t's, en vlagen Arabische tongval. “Politici realiseren zich dat totaal niet wanneer ze van nieuwkomers eisen dat ze hun taal leren; dat wij in dat proces ook altijd worden geconfronteerd met verlies. Ik kan me heel goed voorstellen dat andere migranten ook trauma's hebben rond taal en uitgeput zijn. Ik had al een Brits paspoort en kon me aan dat gedwongen systeem in België onttrekken.”

Addonia vindt het Europese asiel- en migratiesysteem simplistisch als het aankomt op taal. “Europeanen hebben weinig waardering voor de talen die migranten met zich meebrengen. Natuurlijk moeten migranten de taal leren om zich te redden, maar dat kost soms tijd. Niet omdat mensen het niet kunnen, maar omdat ze getraumatiseerd zijn. En we moeten ons realiseren dat het Europa van nu uit vele talen bestaat. Daarom wil ik dat er op het festival ook werk wordt voorgedragen in Somalisch, Yoruba, Tigrinya, Arabisch, Sranantongo. Wen er maar aan. Dit zijn óók de talen van Europa.”

NACHTWANDELINGEN

In Brussel aardde Addonia onder andere door tien jaar lang in cafés, en 's nachts wandelend door de stad, te werken aan zijn vorig jaar verschenen tweede roman *Silence is My Mother Tongue* (Stille is mijn moedertaal). Toen pas voelde hij dat het boek zijn taal draagt. “Ik beheers het Engels, anders zou ik niet gepubliceerd worden. Dus daar gaat het niet om. Maar ik ga heel anders met Engels om dan iemand die het als moedertaal heeft. Ik hoor vaak dat ik poëtischer ben. Waarschijnlijk doordat mijn eerste leeservaringen in het Arabisch waren, een bloemrijke taal.”

Silence heeft veel autobiografische elementen. Het boek, dat onder meer werd genomineerd voor de Britse Orwell-prijs voor politieke fictie, volgt de hechte band tussen de Eritrees-Ethiopische tiener Saba en haar dove broertje Hagos in een Soedanees vluchtelingenkamp. Het laat zien hoe het verstikkende conservatisme uit Eritrea ook regeert in de mensonterende vluchtelingenkampen, en hoe de rebelse Saba en alle anderen in zo'n omgeving overleven. Addonia verklaart vluchtelingen niet heilig. Hij beschrijft ze vooral als menselijk en verschillend: een dichter, een verkrachter, een imam, een travestiet, een vreemdganger, een priester, een fantast. De titel verwijst naar hoe gedwongen migratie je wortels doet vervagen.

“Toen mijn moeder vertrok op mijn derde, nam ze mijn moedertaal mee. Ook al stuurde ze in de beginjaren cassettes met verhaaltjes in het Tigrinya – ze kon niet lezen of schrijven. Inmiddels kan ik ermee leven dat ik geen moedertaal heb. Na tien jaar schrijven beheers ik namelijk mijn eigen ontwikkelde taal perfect. Ik kan met die taal spelen, ik voel me daar nu zelfverzekerd genoeg over.”

“Dat was bij mijn eerste roman uit 2008, *Als gevolg van liefde*, nog niet zo. Dat gaat over een verboden liefde in Saoedi-Arabië. Toen was ik nog gevoelig voor goedkeuring van mensen die met de Engelse taal zijn opgegroeid. Op advies van redacteurs heb ik scènes veranderd. Een vrouwelijke hoofdfiguur beschreef ik eerst bijvoorbeeld vaag, om aan te geven hoe onzichtbaar ze was in de samenleving.

“Toen mijn moeder vertrok, nam ze mijn moedertaal mee”

Maar volgens de redacteuren moest zij duidelijker omschreven worden omdat westerlingen het anders niet snapten. Dat deed echt af aan de subtiliteit.”

“Dat eerste boek was een succes, het is in twintig talen vertaald. En toch bevatte het veel minder mijn taal en mijn belevingswereld dan *Silence*.” Dat zit bijvoorbeeld vol woorden voor Oost-Afrikaanse gerechten, kleding en instrumenten die niet worden verklaard. “Het heeft jaren geduurd voordat ik én uitgevers de meerwaarde zagen van imperfectie. Ik ben namelijk geen gevangene van grammaticaregels of dogma’s. Geen enkele taal helemaal beheersen is meer werk, maar het biedt migranten zoals ik ook vrijheid. Mijn uitgever, de Zimbabwaans-Britse Ellah P. Wakatama, zei: ‘Jij hebt je eigen taal ontwikkeld.’ En ze gebood de eindredacteur om van mijn Engels af te blijven.”

Zijn vrijheid in taal verschaftte hem ook vrijheid in denken: in *Silence* rekent hij af met taboes rond (homo)seksualiteit, uithuwelijking en genderrollen. Het boek opent met een rechtszaak door een zelfverklaard kamprechter tegen Saba; ze zou haar broer Hagos seksueel hebben misbruikt. Addonia schakelt tussen mannelijk en vrouwelijk perspectief, tussen bewustzijn en onderbewustzijn, tussen goed en kwaad. “In die tien jaar heb ik ook geleerd me niet meer verantwoordelijk te voelen voor de migrantengemeenschap, de Eritrese gemeenschap of de westerse lezer. Ik schrijf voor mezelf.”

Die beslissing heeft hem veel gekost: “Mijn moeder kreeg

bedreigingen vanuit de Eritrese gemeenschap: hoe kon ze haar zoon toestaan over seksualiteit en naaktheid te schrijven? Ik moest berouw tonen in de kerk. Anderzijds vonden westerse redacteuren mijn thema’s eerst niet passen bij een verhaal dat zich afspeelde in een vluchtelingenkamp. Dat moest over oorlog en ellende gaan, niet over liefde en lust. In die zin kom ik van veel kanten onbegrip tegen.”

VLUCHTELINGENACADEMIE

Solidariteit met migranten blijft een rode draad in zijn leven. Naast zijn literatuurfestival richtte hij in Brussel ook een vluchtelingen-academie voor creatief schrijven op. “Om migranten te sterken in hun taalrijkdom. Om hen te steunen bij het vertellen van hun verhalen, op hun manier. Niet om ze te leren hoe ze moeten schrijven.” Tijdens het festival treden een aantal studenten van de academie op: een Congolese rapper, een Soedanese dichter, een Libische journalist die vertelt over hoe ze als kind opeens niet meer mocht spelen en een sluiër om moest. Hun trotse docent Addonia: “Ik heb ze alleen wat basismiddelen meegegeven, dit is hun werk. Dit is een bijzonder moment. En kijk naar deze zaal, wat een bijzondere mix van mensen. Dat zie je normaal nooit bij literatuurevenementen.”

Daarom is hij zo van slag als iemand, die een bescheiden financiële bijdrage heeft geleverd aan het festival, na afloop zegt dat ze “de volgende keer meer witte bezoekers” zou willen zien. Haast in tranen zegt hij: “Er waren genoeg witte mensen in het publiek, maar ze waren niet in de meerderheid. Dat maakte haar ongemakkelijk. Vaak ben ik op dit soort festivals de zwarte attractie waar het bijna volledig witte publiek onwetende vragen op kan afvuren die niks met literatuur te maken hebben. Daarom hebben wij mensen uitgenodigd uit allerlei gemeenschappen; wit, zwart, moslim, christen, hetero, gay. Dit was de bedoeling. Pijnlijk dat ze die meerwaarde niet zag.”

Nog maar net gekomen van de uitputtingsslag van zijn festival, is Addonia al met zijn volgende project bezig – een nieuwe literaire schrijfwedstrijd: Europees spreken in verschillende talen. “Dit eerste jaar willen we inzendingen in het Somalisch, Tigrinya, Amhaars, Arabisch en Engels. De jaren daarop zou het zomaar Spaans of Chinees kunnen zijn. We willen de dominantie van enkele talen in Europa doorbreken en de wedstrijd wil zowel de wonden als de wonderen van migratie en taal erkennen.”

Is hij inmiddels thuis in Brussel? “Tja. Ik associeer ‘thuis’ met een gevoel, niet met een locatie”, zegt hij na een wandeling langs zijn favoriete plekken in de stad: de kunstopleiding in een oude abdij, waar hij les gaf. Het Roemeense café waar hij jarenlang elke dag aan zijn roman werkte. Een bevreedende paal met het hoofd van een Congolese vrouw – ze lijkt wel onthoofd – en de namen van Belgische kolonisatoren erop. “Zie je de graffiti onderaan? *Congo libre* (vrij Congo), staat er.” En de grote vijver van Elsene waar hij nog elke avond een rondje loopt om stilte te ervaren. “Hier kreeg ik het idee voor de titel van *Silence*. In het donker, aan het water besepte ik dat ik pas echt vloeiend spreek als ik stil ben. Dan kan ik op mijn gemak zijn met mezelf. Dan ben ik vrij.” ●

“Ik associeer ‘thuis’
met een gevoel,
niet met een locatie”

GROENE ONSCHULD

Oorspronkelijk Mapuche Pewenche-gebied, nu bekend als Conguillío National Park, Chili.

NIETSVERMOEDEND VERTROK IK in 2019 naar Ecuador, Bolivia en Chili om etnografisch onderzoek te doen naar duurzame gebruiken bij oorspronkelijke bewoners van die landen. Maar al snel moest ik mijn hoofdvraag bijstellen, want buiten de westerse wereld bleek 'duurzaamheid' een vreemd begrip. "Nieuwe woorden uit een andere wereld, waar de natuur als levenloos object wordt gezien. Wij zien dat heel anders", vertelde Angel Medina, Quechua-politicus uit de Ecuadoriaanse hoofdstad Quito. "In het Westen wordt over de natuur gesproken als 'hulpbron'. Dat klinkt voor mij als iets buitenaards. Hoe kun je spreken over de natuur alsof die tot jouw beschikking staat? Ik adem dankzij de natuur, ik eet dankzij de natuur. Ik ben wie ik ben dankzij de natuur."

Ook andere mensen die ik ontmoette, verzetten zich tegen de economische blik waarmee wij naar de natuur kijken, een blik die zich ook in ons idee van duurzaamheid heeft genesteld. Waar komt 'ons' idee van duurzaamheid eigenlijk vandaan? Daarvoor moeten we minstens terug naar 1713, toen de Duitse boekhouder Hans Carl von Carlowitz voor het eerst schreef over '*Nachhaltigkeit*', of 'duurzaamheid'. Er was bezorgdheid over krimpende bossen en beschik-

baar hout voor de groeiende kolenmijnindustrie en de bloeiende scheepsbouw voor koloniale expansie. De Duitse bossen verdwenen in rap tempo. Toen ook de Engelse kolenmijnen leeg raakten, werd de uitputbaarheid van natuurlijke hulpbronnen steeds breder erkend.

Maar men was niet bezorgd om 'de natuur'. Industriële grootmachten luidden de noodklok omdat hulpbronnen zouden opraken, industriële dominantie op het spel zou staan en de 'Europese beschaving' in gevaar kwam, zo schreef historicus Jacobus du Pisani in 2006 in een wetenschappelijk artikel. De industriële dominantie, en vooral het Europese vooruitgangdenken, moest worden gered; anders was duurzaamheid waarschijnlijk een non-issue geweest. Sindsdien is het heersende duurzaamheidsdiscours weinig veranderd. Steeds vaker wordt gesproken over 'groene' groei: economische vooruitgang en welvaart ten behoeve van de huidige en toekomstige (westerse) generaties.

"Duurzaamheid is verbonden aan eeuwenoude roofzuchtige verlangens die de natuur zien als willoos, als iets dat maximaal benut moet worden", zegt ook Ariruma Kowii, hoogleraar cultuurstudies en oorspronkelijke volkeren aan de Ecuadoriaanse universiteit Andina

Westerse hulporganisaties lezen oorspronkelijke volkeren elders maar al te graag de les over hoe ze 'duurzaam' bos kappen of 'duurzaam' energie opwekken. Dat is kolonialisme in een nieuw groen jasje, betoogt sociaal-ecologisch onderzoeker Darko Lagunas.

Aangelegde eucalyptusplantages in Wallmapu, voorheen het grondgebied van de Mapuche, in zuidelijk Chili.

Simón Bolívar. "Dit ontwikkelingsdenken is sinds de kolonisatie van Noord- en Zuid-Amerika geïntroduceerd en sindsdien niet veranderd." Volgens zowel Medina als Kowii is dat de kern van de ecologische problemen.

SPIRITUELE WAARDE

Hoewel we de historie van het begrip duurzaamheid vaak niet meer kennen, is de westerse blik op natuur nog steeds terug te zien in 'ontwikkelings'-projecten, zoals waterkrachto centrales voor elektriciteit in Ecuador, waar Kowii over vertelt. "Deze dammen worden gebouwd onder het mom van duurzame energie, maar ze veranderen de koers van rivieren drastisch, maken vismigratie onmogelijk en beïnvloeden culturele tradities van oorspronkelijke bewoners, bijvoorbeeld door heilige plekken onder water te zetten". Ondanks alle nadelen financieren ontwikkelingsorganisaties als de Wereldbank waterkrachtprojecten, vanuit het idee dat deze 'schone' energie economische vooruitgang stimuleert.

Ook in Chili worden grote dammen ontwikkeld, en net als in Ecuador vechten in zuidelijk Chili oorspronkelijke bewoners daartegen, om hun territoria en de biodiversiteit te beschermen. Een boegbeeld in die strijd

is Mapuche-leider Alberto Curamil, die zich verzette tegen de bouw van een dam in de heilige Cautín-rivier. In Chili kreeg hij gevangenisstraf; internationaal won hij de prestigieuze *Goldman Environmental Prize*.

In Bolivia wordt met geld uit Europese landen duurzaam bosbeheer ingezet, om de illegale houtkap door enkele gemeenschappen tegen te gaan en de lokale economie te stimuleren. Oude delen van het bos worden geselecteerd voor de kap en jongere delen krijgen tijd om aan te groeien. Dit gebeurt deels in afstemming met de oorspronkelijke gemeenschappen, maar ook als financiële prikkels ontbreken of mensen niet willen kappen, moeten de boskapplannen volgens gemaakte afspraken doorgaan. Oudere generaties zijn bijvoorbeeld vaak helemaal tegen boskap omdat het bos voor hen nog een belangrijke spirituele waarde heeft. Zoals een van de ouderen vertelde: "Onze voorouders hadden intieme relaties met het bos en communiceerden met de bomen. Zolang zij leven, beschermen zij ons en geven ze ons zuurstof. Dat wil je toch niet verkopen?" Jongere generaties volgen echter onderwijs in de steden en zien het bos wel als hulpbron voor de lokale economie. Maar de duurzame bestemmingsplannen worden van bovenaf bepaald en gelden voor iedereen. Zeldzame culturele

'American progress' verbeeldt de annexatie van de Amerika's (John Gast, 1872).

Mapuche-leider Don Ricardo, in het natuurreservaat in Quinquén, Chili.

tradities moeten opeens passen bij het bos als economisch model. Een westerse zienswijze wordt opgelegd waarin de mens centraal staat en iedereen afhankelijk wordt van de 'duurzame' houtkap-industrie, ook degenen die zich er nog tegen verzetten.

Mapuche-historicus Pablo Mariman legt uit dat een gebrek aan dialoog tussen de verschillende culturen ertoe leidt dat de duurzame ontwikkelingen een 'modern' wereldbeeld opleggen. "Mensen kunnen de beste intenties hebben, maar die leveren niet altijd iets positiefs op." Dat gebeurt bijvoorbeeld bij de ontwikkeling van nationale parken, zoals Conguillío National Park in Chili. Wat oorspronkelijk het woongebied van de Mapuche was, is nu een trekpleister voor ecotoeristen, gemarkeerd als 'onaangetaste wildernis'. "De Mapuche zijn daar van hun land verdreven, net als in veel andere Chileense parken. Terwijl zij er al sinds honderden jaren voor Christus woonden zonder de biodiversiteit aan te tasten. Voor hen is dit een bezetting van hun land."

Bijna 80 procent van de wereldwijde biodiversiteit bevindt zich in gebieden van oorspronkelijke bewoners, volgens het World Resources Institute. Maar het past niet in het plaatje van onze moderne, groene idealen dat er mensen leven in 'onaangetaste wildernis'. En dus wordt land bezet vanwege een nieuwe 'realiteit' die mens en natuur van elkaar scheidt.

RECHTVAARDIGE ECOLOGISCHE TOEKOMST

De annexatie van de Amerika's begon al meer dan vijfhonderd jaar geleden. Het ultieme doemscenario voor veel oorspronkelijke bewoners met naar schatting vijftig miljoen doden tussen 1492 en 1650 tot gevolg. In onze geschiedenisboeken beter bekend als de tijd waarin Europeanen vooruitgang en civilisatie naar De Nieuwe Wereld brachten. Ondanks eventuele goede bedoelingen leggen duurzame ontwikkelingsprojecten vandaag de dag nog steeds een westerse realiteit op. Vooral bij oorspronkelijke gemeenschappen die nog leven volgens de kennis en gebruiken van hun voorouders. Hun relaties met het bos, de rivieren of andere niet-mensen, moeten plaatsmaken voor een moderne rationaliteit die gebaseerd is op (menselijke) vooruitgang en controle over natuurlijke hulpbronnen.

Zoals de Colombiaanse antropoloog Arturo Escobar schrijft, zijn er 'niet langer moderne oplossingen voor de moderne problemen waarin

we verkeren'. Hij wijst daarom hoopvol naar de strijd die oorspronkelijke groepen leveren voor zelfbeschikking en landrechten. De Mapuche in zuidelijk Chili werken voortdurend aan wat zij 'landherstel' noemen (*recuperación de tierra*): het bezetten van Chileens grondgebied dat oorspronkelijk tot Wallmapu (Mapuche-territorium) behoorde. Vaak met het doel om rivieren te beschermen tegen waterkrachtcentrales en bossen tegen de houtkapindustrie. Willen we werken aan een ecologische én rechtvaardige toekomst, dan is het wijs om te onderzoeken hoe we kunnen bijdragen aan en samenwerken met dit soort landherstel.

Helaas zijn er nog te weinig voorbeelden van dit soort samenwerkingen, juist door het verschil van inzicht die tussen de verschillende wereldbeelden. In een project in Zuid-Chili waarbij ik betrokken ben, is er daarom samenwerking tussen de Pewenche (een subgroep van de Mapuche) en Valley of the Possible, een initiatief dat kunst en wetenschap combineert. Het startpunt is de spirituele relatie tussen de Pewenche en de oeroude boomsoort *araucaria araucana* (ofwel *pewen*). Zij zien deze boom als de moeder van hun bestaan, en zijn afhankelijk van haar kastanjeachtige vrucht. Zodoende beschermen ze de bomen al sinds de jaren 70 tegen de houtkapindustrie. Nu de boom op de rode IUCN-lijst van met uitsterven bedreigde soorten staat, geloven wij dat hun leefwijze de basis kan zijn voor een alternatieve vorm van natuurbehoud. Daarbij is een langzaam opgebouwde dialoog met oorspronkelijke bewoners essentieel. In kleine stapjes komt een ecologische én rechtvaardige toekomst hopelijk binnen handbereik. ●

"Onze voorouders hadden intieme relaties met het bos. Dat verkoop je toch niet?"

NEPPLANT MET EEN LUCHTJE

DE MARKT VOOR KUNSTPLANTEN GROEIT. Geen grap. In de afgelopen jaren is de vraag naar nepplanten en -bomen flink toegenomen, en die trend zal waarschijnlijk doorzetten ook. Niet zo gek: een neppe vetplant, sanseveria of conifeer blijft braaf in leven zonder dat je ernaar hoeft om te kijken. En dat blijkt vooral millennials en bedrijven goed te bevallen. Millennials hebben nou eenmaal weinig tijd, laat staan om een plant water te geven. Voor bedrijven is al die onderhoudstijd geld waard. Dus dopen we onze vingers in de groene verf en kiezen we voor het gemak van de nepperd.

Het is het zoveelste product waarbij plastic de dominante grondstof is geworden. Had je decennia geleden nog nepplanten van zijde of katoen, nu is kunststof superieur. Het is goedkoop, er is veel van en je kunt het vernuftig omvormen tot levensechte kopieën van het origineel.

DANIËL POOLEN (1985) werkt bij de Rabobank als duurzaamheidsonderzoeker op het gebied van circulaire economie en energietransitie met een speciale interesse in kunststoffen.

Want hoe echter de plant, hoe beter de illusie. Fabrikanten voegen zelfs kleine details toe, zoals (plastic) wortels, om de plant echt te laten ogen. Sommige planten hebben (plastic) schuim in de bladeren, zodat ze echt aanvoelen. De betere nepplant heeft zelfs een UV-filter, zodat hij niet verbleekt in de zonneschijn. Ik weet niet of ik hierom moet lachen of moet huilen.

Eén ding kunnen de fabrikanten niet imiteren. Een plant ademt het broeikasgas CO₂ in en zuurstof uit – het omgekeerde van wat wij mensen doen. Daarnaast neemt hij vluchtige organische stoffen (VOS) op, zoals de verflucht na het witten van een kamer. Belangrijke functies van groen, waar geen fantasie tegenop kan. Erger nog, nepplanten doen mogelijk het tegenovergestelde van hun echte broeders en zusters. Een studie van de Universiteit van Hawaï uit 2018 laat zien dat er langzaam broeikasgassen vrijkomen als plastic wordt blootgesteld aan zonlicht. In plastic consumentenproducten, dus ook in nepplanten, worden brandvertragers en weekmakers gebruikt die vrij kunnen komen bij kamertemperatuur. Het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu meldt dat die in eerste instantie vooral zorgen voor stankoverlast, maar daarnaast door inademing klachten kunnen veroorzaken zoals hoofdpijn, vermoeidheid, en irritatie van de neus, keel en ogen.

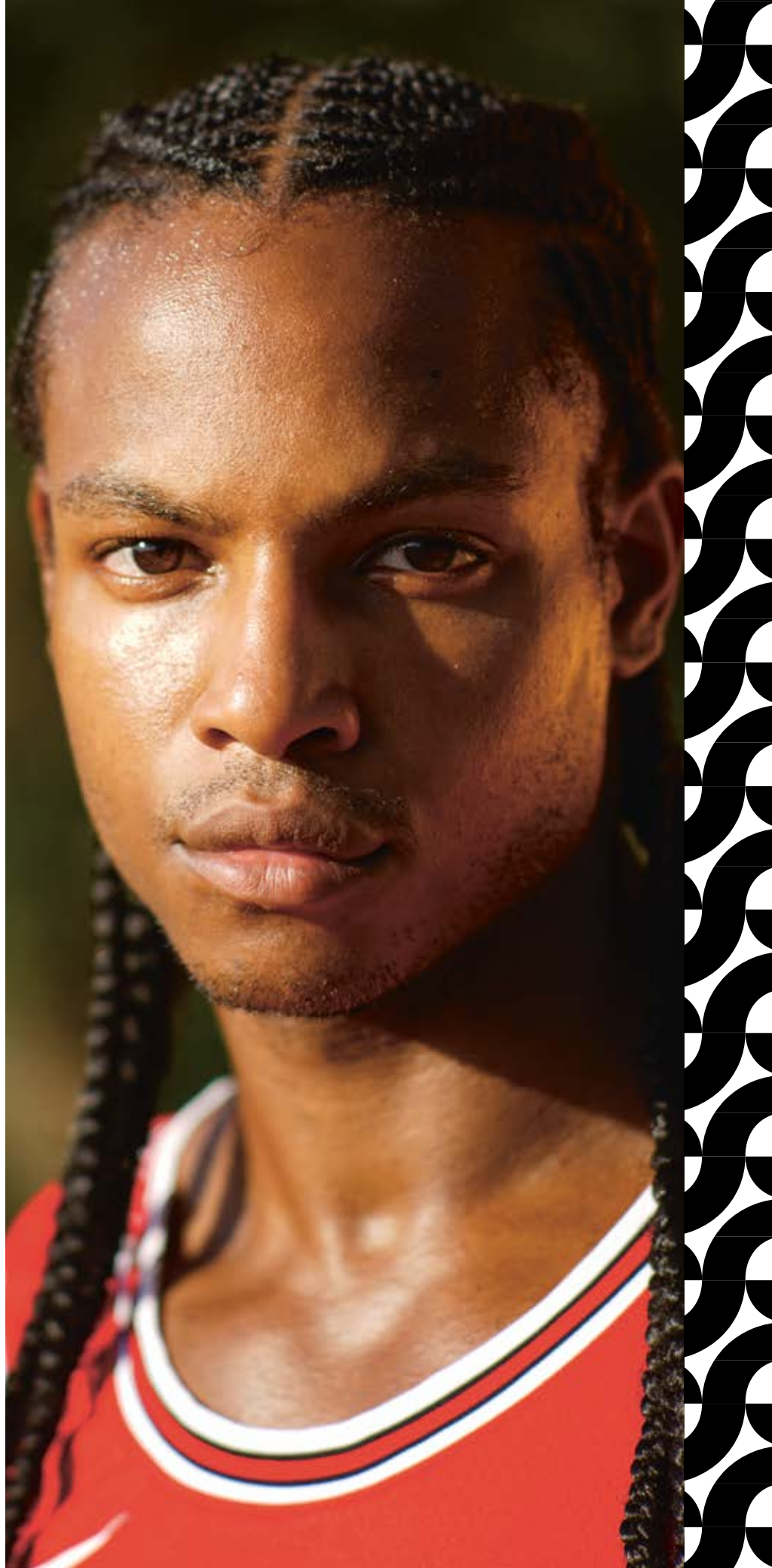
Misschien toch maar gewoon met een gietertje in de weer? ●

Millennials hebben nu
eenmaal weinig tijd,
laat staan om een plant
water te geven

DE DILEMMA'S VAN CREATIVE DIRECTOR

JEANPAUL PAULA

JEANPAUL PAULA (1986, Willemstad, Curaçao) woont in Amsterdam en werkt in de modewereld als model, stylist en creative director. Hij zet zich in de mode en het nachtleven in voor (gender)diversiteit en lhbt⁺-rechten voor mensen van kleur. Paula is ook bekend vanwege zijn rol als jurylid bij tv-programma *Holland's Next Top Model*.

NIET MEER VLIEGEN, GEEN VLEES MEER OF NOOIT MEER NIEUWE KLEREN? “Ik vlieg nog en eet nog vlees. Kleding krijg ik vaak via werk of koop ik tweedehands, ik vermijd fast fashion. En ik geef veel door aan mijn acht broertjes en twee zusjes. Maar het is duidelijk: er is gedragsverandering nodig. Als dat betekent stoppen met vliegen, dan moet dat. Maar op dit moment is duurzaam leven niet voor iedereen even toegankelijk. Zonnepanelen zijn voor mij als huurder geen optie. Vintage en tweedehands moeten betaalbaar blijven voor mensen die het echt nodig hebben. Als de overheid duurzaamheidsmaatregelen gaat opleggen, moet ze zorgen dat alle bevolkingsgroepen gehoord worden. En iedereen moet leren hoe systemen in elkaar zitten, genoeg kennis hebben om met nieuwe regels mee te gaan. Alles begint bij meer educatie.”

OPTIMIST OF PESSIMIST? “Ik wil optimistisch blijven voor de generaties na ons, maar makkelijk is het niet. Grote kans dat ik nog

meemaak dat Curaçao onder water komt te staan en mijn familie daar weg moet. Ik zie weinig mensen naar het grotere plaatje kijken. Geld geeft vaak de doorslag, ook in de mode, een van de vervuilendste branches die er zijn. Diversiteit is vooral een trucje. Het lijkt misschien alsof mensen van kleur zichtbaarder worden, maar achter de knoppen zitten nog witte mensen. ‘Diversiteit’ leeft omdat zij een hokje moeten afvinken. De Nationale Opera vond de campagneposters die ik voor ze maakte ‘te zwart’. Waarom huur je mij dan in? En dit is geen uitzondering. Zwarte modellen zitten vaak bij witte visagisten of hairstylisten. Daarom hebben ze vaak kort haar, of een pruik. Dat kan toch niet?”

IDEALIST OF ONDERNEMER? “Ik zit sinds mijn negentiende in de modewereld. In Nederland doe ik soms tv-werk of klussen met ‘bevriende’ modelabels, maar niet meer voor grote merken of magazines. Mensen nemen mij niet serieus, vinden me extreem,

exotisch, of accepteren mijn kritische houding niet. Als stylist werk ik in het buitenland en verder richt ik me meer op kunst. Ik heb net een fotoproject gedaan in Brazilië rond het leven van lhbt’ers in favela’s. Ik wil laten zien hoe gay leven overal ter wereld is.”

GEVOELIGE THEMA’S ZOALS RACISME BESPREKEN AAN DE EETTAfel OF ANDEREN DAAR NIET MEE LASTIG VALLEN? “Angst is menselijk, maar het wordt zo agressief geuit. Veel witte heteromannen hebben nooit geleerd waar de grenzen liggen. Ze snappen vaak niet hoezeer ze anderen kwetsen. Collectief moeten we die grenzen wél stellen. Maar niet één praatprogramma gaat de diepte in. Waarom geen serieus gesprek, met uitleg, over racisme? Zelf ga ik niet meer altijd in discussie. In witte kringen over racisme praten: ik bleef maar tegen muren aanlopen. Mensen trekken mijn ervaringen in twijfel, zeggen dat ik het niet zo persoonlijk moet opvatten. Wel deel ik vaak homofobe of racistische berichten die ik via sociale media ontvang. Ik wil laten zien hoe de wereld in elkaar steekt.”

INTERSECTIONEEL FEMINISME EN VALIDISME: TERMEN DIE IEDEREEN ZOU MOETEN KENNEN OF GEEN IDEE WAAR IK HET OVER HEB? “Iedereen moet ze kennen, meer dan ooit. Alleen samen is er een toekomst, we kunnen niemand buiten de maatschappij plaatsen. Het gaat om kennis. Pas als we wéten waar we het over hebben, kunnen we problemen aanpakken. Iedereen in publieke functies, politie, leraren: dit is je verantwoordelijkheid! Dat geldt ook voor ouders. De mijne hebben nooit een boek over homoseksualiteit gelezen. Ik kan ze niet dwingen, maar vind wel dat het zou moeten. Gay zijn op Curaçao is geen feestje. Zwarte mensen moeten daarom leren over intersectionaliteit. Dat weet ik als geen ander.” ●

“Grote kans dat ik meemaak dat Curaçao onder water komt te staan”

VOLGEND NUMMER

OneWorld is klaar met Het redelijke midden

AFVAL OP WERELDREIS

Landen in Oost-Azië pikken ons
dumpgedrag niet meer

SOCIAAL HUREN, KAN DAT OOK DUURZAAM?

Zo wordt de woningbouw beter

ONVERWACHTE FOTOVERHALEN

Fotografen doorbreken de
beeld clichés van hun land

MASSAGRAF MIDDELLANDSE ZEE

Wat gebeurt er met de lichamen van
verdrongen migranten?

HERSTEL

Op pagina 38 van het maartnummer is de inleidende tekst weggevalen. Er had moeten staan: Hilde van Halm (57) uit Harmelen maakt lesmateriaal voor middelbareschoolvakken als burgerschap en filosofie. Ze heeft een man en twee kinderen, en is sinds twee jaar OneWorld-lezer.

Colofon

OneWorld verschijnt tien keer per jaar
Zakelijk manager/uitgever Maarten Hupkes
Hoofdredactie Seada Nourhussen
Chef magazine Emma Meelker
Chef online Esther Samuel
Redacteur Roxane Soudagar
Eindredacteurs Marte Hoogenboom, Leonie Hosselet, Ruby Sanders
Beeldredactie Juliette Garms
Redactiecoördinator Trisha Goossens
Partnerschappen Marieke Megens
Partnerdiensten Wanda Verstappen
Marketeer Ineke Ligthart
HR- en operationeel medewerker Hannah Langen
Basisontwerp en vormgeving Bouwe van der Molen en Studio Colorado
Lithografie MediaDome, Amsterdam
Druk Print Consult en Damen Drukkers

Bestuur Steven Collet, Maurits Groen (voorzitter), Femke Helgers, Richard Kooloos, Milouska Meulens

Redactieraad Aldith Hunkar (voorzitter), Anoek Nuyens, John Oliveira, Ebissé Rouw, Sheila Sitalsing, Sanne Terlingen

OneWorld is gedrukt op 100 procent PEFC-gecertificeerd papier, waarbij het binnenwerk 100 procent gerecycled is.

Lezersservice Abonneren, opzeggen (zie oneworld.nl/algemene-voorwaarden), wijzigingen doorgeven of vragen stellen kan via lezers@oneworld.nl of 085 01 66 088

Partnerdiensten Voor adverteren, aanmelden voor of vragen over het OneWorld Partnerschap kun je contact opnemen via partners@oneworld.nl of 085 01 66 088

Redactie OneWorld Mauritskade 64, 1092 AD Amsterdam
redactie@oneworld.nl

Degenen die menen rechten te kunnen doen gelden op gebruikte beelden, kunnen zich binnen twee maanden na verschijnen wenden tot de redactie van OneWorld.

Maak iemand anders bewust
en geef een jaarabonnement
op OneWorld **cadeau!**

EXCLUSIEF
VOOR
ABONNEES

NU
VOOR MAAR
50 EURO
IN PLAATS VAN
70 EURO

‘We noemen het zelf
journalistiek voor
rechtvaardigheid. We zijn
uitgesproken over onrecht
en ongelijkheid, en maken je
bewust over thema’s zoals
mensenrechten, identiteit
en duurzaamheid. Daarbij
verrassen we je met nieuwe
invalshoeken, dwarsverbanden
of ongehoorde perspectieven.
Bij OneWorld worden je blinde
vlekken weggepoetst.’

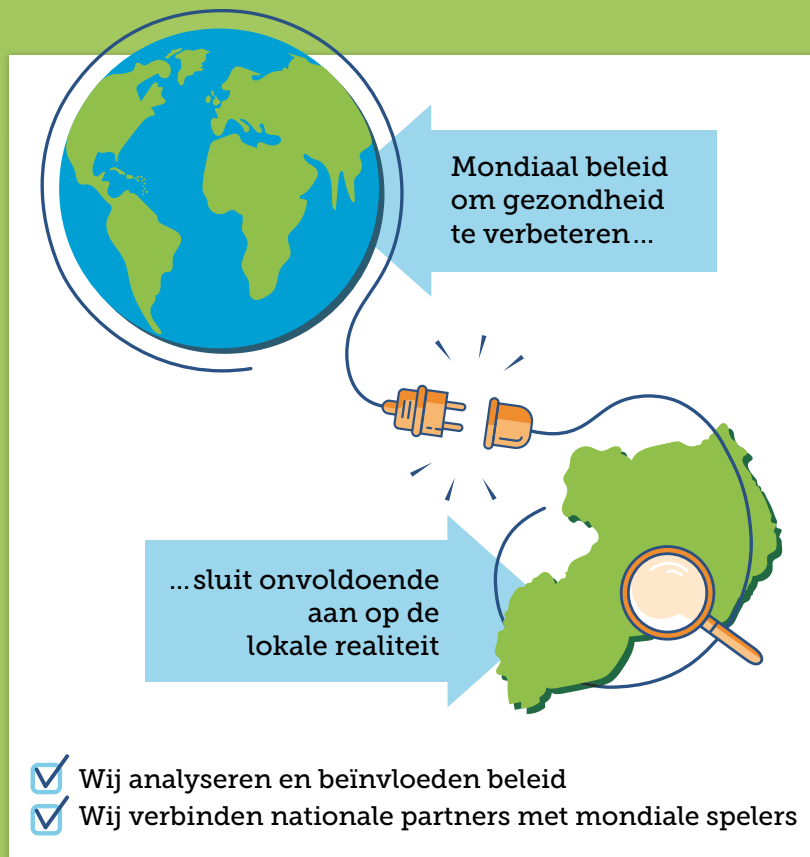
[ONEWORLD.NL/GEEF-ONEWORLD-CADEAU](https://oneworld.nl/geef-oneworld-cadeau)

*Deze actie is geldig tm 31 december 2020

ne
w
rld
lees je bewust

Recht op gezondheid wereldwijd

Het recht op gezondheid is een mensenrecht. Miljoenen mensen hebben echter geen of slechte toegang tot zorg. Wij lobbyen voor veranderingen in mondiaal beleid zodat overheden de gezondheidszorg in hun land kunnen versterken.

'Op de kraamafdeling zitten we soms in het donker omdat de elektriciteit uitvalt. Als er een bevalling is, gebruiken we het licht van onze mobiele telefoon'

Annie, verpleegster in Malawi

Annie werkt keihard, iedere dag. De internationale afspraken die haar werk beïnvloeden kent ze vaak niet, en niemand vraagt haar mening.

Samen met partners laten wij beleidsmakers zien welke problemen Annie tegenkomt. Ook geven wij realistische aanbevelingen voor beleidsveranderingen. Zodat mensen als Annie de goede zorg kunnen bieden die iedereen verdient!

Steun ons www.wemos.nl Volg ons twitter.com/wemos